

Inklusion i daghem

- en kvalitativ studie ur personalens perspektiv på inkludering av barn med funktionshinder på daghem

Johanna Andersson

EXAMENSARBETE	
Arcada	
Utbildningsprogram:	Det sociala området
Identifikationsnummer:	2616
Författare:	Johanna Andersson
Arbetets namn:	Inklusion i daghem – en kvalitativ studie ur personalens perspektiv på inkludering av barn med funktionshinder i daghem
Handledare (Arcada):	Rut Nordlund - Spiby
Uppdragsgivare:	
<p>Sammandrag:</p> <p>Denna studie handlar om inkludering av barn med funktionshinder i daghem. Syftet med studien är att studera personalens erfarenheter av och attityder till inkludering av barn med funktionshinder i daghem. Studien tar upp personalens perspektiv på inklusion i daghem där det finns barn med ett diagnostiserat funktionshinder, och där barnet är inkluderat i barngruppen. Frågorna jag ställde var hur personalen stöder barnet med funktionshinder och dess vardag på daghemmet samt vilka möjligheter personalen ser vid inkludering av barn med funktionshinder. Slutarbetet grundar sig på litteratur samt på intervjuer som gjordes på två daghem. Begrepp som tas upp i mitt slutarbete är funktionshinder, integrering, inklusion och delaktighet. Jag koncentrerade mig på att intervjua personal (barnträdgårdslärare och barnskötare) på daghem i Helsingfors. Resultaten från min undersökning visar att personalen på daghemmen anser att inklusion är bra och att det barn som blir inkluderat, de andra barnen samt de vuxna i gruppen har nytta av inklusionen. Barnet med funktionshinder har modeller runt omkring sig på daghemmen och kan vara delaktig i verksamheten. Inklusion på daghem underlättas också av det stöd och den hjälp som daghemmen kan få av olika terapeuter och andra experter inom området funktionshinder. Ett mycket viktigt resultat som jag fick ur min undersökning var att det är mycket viktigt med en kompetent personal inom daghemmen för att få en fungerande inklusion.</p>	
Nyckelord:	inklusion, integration, delaktighet, funktionshinder, daghem, personal
Sidantal:	61
Språk:	Svenska
Datum för godkännande:	22.09.2010

DEGREE THESIS	
Arcada	
Degree Programme:	Social services
Identification number:	2616
Author:	Johanna Andersson
Title:	Inclusion in daycare – a qualitative study from the perspective of the personnel about inclusion of children with disability in daycare
Supervisor (Arcada):	Rut Nordlund - Spiby
Commissioned by:	
<p>Abstract:</p> <p>This study is about inclusion of children with disabilities in day care. The aim with this study is to find out how the personnel experience and what kind of attitude they have towards inclusion of children with disabilities in daycare. The questions I asked for my study has to do with what kind of experience the personnel have and how the personnel look on inclusion of children with disabilities in daycare. The thesis is based on literature and interviews that I did with personnel from two different day care centers in Helsinki. The main terms I chose for my thesis are disability, integration, inclusion and participation. The results from my study show that the personnel thinks that inclusion is a good thing and that the child who is included gets a lot from it, as the other children and the personnel get as well. The child with disability has got rolemodels around it everyday and is also participating in everyday activities at daycare. The daycare also gets support and help from other institutions, for instance from different kinds of therapists and other experts. One important result that my study shows is that a competent personnel is very important for an inclusion to work.</p>	
Keywords:	inclusion, integration, participation, disability, daycare, personnel
Number of pages:	61
Language:	Swedish
Date of acceptance:	22.09.2010

INNEHÅLL

1	INLEDNING	7
1.1	Historisk tillbakablick	7
1.2	Syfte och frågeställningar	9
1.3	Material och metod	9
1.4	Disposition	10
2	CENTRALA BEGREPP	11
2.1	Funktionshinder	11
2.2	Integrering	14
2.3	Inklusion	15
2.4	Delaktighet	17
3	ATT ARBETA MED BARN SOM ÄR I BEHOV AV SÄRSKILT STÖD	20
3.1	Kompetens inom personal	20
3.2	Som stöd för barnet i behov av särskilt stöd	21
3.3	Handledning	23
3.4	Kontextuell fostran	24
4	TIDIGARE FORSKNING	27
5	METOD	31
5.1	Kvalitativ data	31
5.1.1	Intervju och urval	32
5.2	Analysmetod	33
5.3	Etiska aspekter	35

6	RESULTATREDOVISNING	38
6.1	Personalens erfarenheter av inkludering	38
6.1.1	Tidigare erfarenheter av inkludering	38
6.1.2	Hur ser personalen på inklusion	39
6.1.3	Positivt om inklusion	40
6.1.4	Svårigheter med inklusion	41
6.1.5	Stöd för personalen	42
6.1.6	Samarbete med föräldrarna	44
6.2	Vardagen på daghemmet	46
6.2.1	Delaktighet på daghemmet	46
6.2.2	De andra barnens reaktioner	49
6.2.3	Betydelsen av barngruppens storlek	50
6.2.4	Arbetssätt	51
7	SAMMANFATTANDE DISKUSSION	53
7.1	Analys och diskussion kring resultat	53
7.1.1	Personalens erfarenheter av inkludering	53
7.1.2	Vardagen på daghemmet	56
7.2	Förslag på fortsatt forskning	59
7.3	Diskussion kring examensarbetet	59
	KÄLLOR	60

BILAGOR

Bilaga 1. Informationsbrev

Bilaga 2. Informerat samtycke

Bilaga 3. Instrument för datainsamling

1 INLEDNING

För ett par år sedan blev jag intresserad av hur personalen gör på daghemmen om det finns ett barn som har ADHD i gruppen. Detta grundar sig i det att jag har erfarenhet av människor med funktionshinder. Därifrån började jag min idé för mitt examensarbete. Jag utvecklade idén till inkludering av barn med funktionshinder för att få en mera övertäckande bild och mitt intresse för människor med funktionshinder blev också större i och med att jag jobbat flera somrar på ett boende för vuxna med utvecklingsstörning.

1.1 Historisk tillbakablick

Ett integrationsproblem uppstod i det moderna samhället (1500-talet) då det ständigt blev större befolkningsgrupper som skulle uppfostras till att kunna leva genom lönearbete och kunna försörja sin familj. Man började stänga ut och spärra in avvikare av olika slag. Då man stängde ut avvikare möttes de avvikande individerna med fruktan, förakt och avsky, medan en inspärning betydde att dessa individer blev tillfångatagna och insatta på stora anstalter. Dessa personer var avvikare från normerna på den tiden; bannlysta präster, arbetslösa, prostituerade, fattiga, tiggare, invalider, gamla och sinnessjuka – alltså alla de som inte kunde arbeta inom industrin. Detta hände överallt i Europa och målet var inte att behandla dem som var avvikare utan mera att misshandla dem. De sattes i isolering så att de inte kunde vara en del av samhället. (Madsen 2001 s. 11-13)

Under 1800-talet fanns det människor med funktionshinder som jobbade, dessa var oftast de som var döva eller stumma. Men det fanns också personer med epilepsi, rörelsehinder och synskada som jobbade. De människor som hade funktionshinder och som kunde arbeta hade också en stor benägenhet att flytta men de som inte kunde jobba hölls kvar i de städer och de hus de vuxit upp i. Barn med funktionshinder som hade förlorat sina föräldrar var mycket utsatta. De lokala myndigheterna försökte att placera barnen någonstans och detta var inte lätt eftersom ingen ville ta hand om dessa barn. Om man tog emot ett fosterbarn var orsaken främst att man fick billig arbetskraft, så de barn som inte var förmögna att arbeta var svårast att placera. Då hamnade dessa barn på fattighuset och måste leva tillsammans med gamla och sjuka människor. (Tideman 2000 s. 26-27)

Under 1800-talets gång märkte man att det fanns olika typer av funktionshinder. Man började använda sig av läkarvetenskapen för att utpeka avvikarna som betraktades som sjuka som kunde botas genom behandling. (Madsen 2001 s. 13-14) I början av 1900-talet talade man mycket om samhällets ansvar att ta hand om de utsatta människorna. Detta resulterade i att kommunerna tog över de institutioner där funktionshindrade vistades. Dessa institutioner var från början grundade av välgörande föreningar. (Tideman 2000 s. 26-27) Man började dela in och diagnostisera olika typer och man började sträva efter att behandla de olika grupperna av funktionshindrade på ett visst sätt och på ett ändamålsenligt sätt. Man börjar till exempel att avskilja dem som är utvecklingsstörda från dem som är "sinnesjuka". Kriminella, fattiga, "galna" och "begåvningshandikappade" blev placerade på olika institutioner eftersom deras behandlingar av avvikelserna grundar sig på olika diagnoser (Madsen 2001 s. 13-14). En av de främsta och viktigaste motivationerna bakom strävan att särskilja och uppdelade var en tro att man skulle lära de funktionshindrade ett yrke eller till och med bota dem från deras handikapp. Så man började grunda specialskolor för att uppfostra, utbilda och träna de funktionshindrade att leva så normalt som möjligt. (Tideman 2000 s. 22-24) Finlands första dövskola inledde sin verksamhet år 1846 i Borgå. År 1877 började Finlands första systematiska försök på att utbilda människor med utvecklingsstörning. Det uppehölls mest på pengar som kom från välgörenhet och filantroper. (Hautamäki 2009 s. 30)

I slutet av 1960- och början av 1970-talet väckte segregationsproblemet stor uppmärksamhet. Det handlade om "de glömda grupperna" som i hög grad handlade om den handikappspolitiska diskussionen på 1970-talet om integrering och segregation. Integreringsprincipen höjdes snabbt till ett officiellt mål för handikappspolitiken i Finland och resten av Norden. Man skulle alltså ersätta de funktionshindrades utanförskap med delaktighet i samhället. Integreringsbegreppet är alltså en tidigare benämning för det sociala delaktighetsbegreppet. Under denna tid använde man sig också av begreppen inklusion och exklusion, som en annan beteckning för delaktighet och utanförskap. På 1990-talet började man använda sig av inklusion och exklusion då man talar om den tidigare integreringen och segregationen. (Gustavsson 2004 s. 19-20, Hautamäki 2009 s. 39)

De funktionshindrades historia handlar om relationen mellan människan som individ och alla andra som har påverkats av deras livssituationer; anhöriga, lärare, professionella behandlare samt kommunala och statliga politiker har alla bidragit till att definiera funktionshinder (handikapp) och gett de funktionshindrade en position i samhället. (Tideman 2000 s. 19)

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med min undersökning är att studera personalens erfarenheter av inkludering av barn med funktionshinder i dagvården. Vad personalen på daghemmen strävar efter för att inkludera barnet med funktionshinder och hur personalen gör för att uppnå inklusion, är också ämnen som jag vill undersöka närmare i min studie. Jag är intresserad av att jobba med barn i framtiden och eventuellt också med barn som har funktionshinder, och jag anser det vara en fördel att kunna jobba med barn som har specialbehov.

För att jag skulle få svar på mina frågor har jag koncentrerat undersökningen kring följande huvudteman:

1. Hur stöder daghemspersonalen barn med funktionshinder i deras vardag på daghemmet?
2. Vilka möjligheter ser personalen vid inkludering av barn med behov av särskilt stöd?

1.3 Material och metod

För att få svar på mina frågeställningar tog jag hjälp av litteraturen samt av en empirisk undersökning. Jag har sökt böcker från Helsingfors stads biblioteks hemsida Helmet, Helsingfors universitets hemsida Helka samt Lovisa stads bibliotek. Mina sökord som jag har använt mig av då jag sökt böcker är *"funktionshinder"*, *"inklusion"*, *"daghem"*, *"integrering"*, *"personal"*, *"förskola"*, *"delaktighet"* och samma på finska och engelska.

Det finns många böcker om funktionshinder och huruvida stöd de barn som har dessa funktionshinder behöver, men det finns inte någon bok som direkt skulle ha något med mitt ämne att göra. Jag hittade svenska böcker om inklusion, om delaktighet och om hur det är att vara ett barn med funktionshinder. Hur personalen ser på inklusion och vad personalen kan göra för att uppnå inklusion fanns inte direkt i någon litteratur eller forskning som jag hittade. Jag tycker att det kunde göras flera likadana men större undersökningar i Norden.

För att få svar på mina frågor intervjuade jag också personal på två daghem. Denna personal var barnträdgårdslärare, barnskötare samt närvårdare. Genom att intervjua ville jag få en djupare uppfattning om hur det egentligen går till på daghem där inklusion finns.

1.4 Disposition

Jag börjar med att gå in på de centrala begreppen; funktionshinder, integrering, inklusion och delaktighet. Jag fortsätter med att skriva om hur det är att jobba med barn som är i behov av särskilt stöd och där skriver jag det jag har hittat i litteraturen.

I kapitel 4 presenterar jag tidigare forskning som jag hittat. Jag går sedan in på att beskriva mina metoder och material där jag beskriver hur jag gjorde min empiriska undersökning och de etiska aspekterna som jag måste ta i akt under min undersökning. Jag fortsätter med ett kapitel där jag redovisar för min empiriska undersökning och går igenom mina resultat av mina intervjuer. Jag avslutar med ett kapitel där jag diskuterar och analyserar mina resultat. I samma kapitel men i delkapitel kommer jag att ge förslag på fortsatt forskning och diskutera kring mitt examensarbete.

2 CENTRALA BEGREPP

I detta kapitel tar jag upp centrala begrepp i min undersökning. Dessa är funktionshinder, integrering, inklusion och delaktighet. Jag valde att ta upp dessa begrepp på grund av att jag ansåg att de mest centrala begreppen inom mitt slutarbete.

2.1 Funktionshinder

Ett funktionshinder uppstår i relationen mellan individen och de förutsättningar och levnadsvillkor som finns i hennes närmiljö. (Tideman 2000 s.19)

En människa blir funktionshindrad då individen på grund av nedsatt funktionsförmåga inte kan föra sig fram i den omgivande miljön, då miljön inte är anpassad till hans eller hennes förutsättningar, till exempel då en rullstolsbunden inte kan ta sig någonstans eftersom där bara finns trappor. Ifall där fanns en ramp eller en hiss så skulle den med ett nedsatt funktionshinder inte vara funktionshindrad i denna miljö. Ett funktionshinder kan förhindras i detta fall genom att anpassa miljön. (Gustavsson 2004 s. 17-18)

WHO (Världshälsoorganisationen) klassificerar funktionshinderbegreppet i manualen ICIDH (International Classification of Impairment, Disability and Handicap) som utkom år 1980. Manualens syfte var att beskriva sjukdomskonsekvenser. Det är alltså inte skadan i sig själv som gör att man är funktionshindrad, utan det är de följder som skadan för med sig. (Tideman 2000 s. 35) Funktionshinderbegreppet inom WHO är alltså miljörelativt då individen beskrivs i relation till miljön och kraven som medföljs (Tideman 2000 s. 37).

WHO formulerade år 1947 en aspekt på hälsa som innefattar fysiska, psykiska och sociala perspektiv. Då definierade man begreppet som ”ett tillstånd av fullständigt fysisk, mentalt och socialt välmående”. År 2001 bestämde WHO att ändra begreppet till ”International Classification of Functioning, Disability and Health”, detta förkortas och använder förkortningen ICF. (Björck-Åkesson & Granlund 2004 s. 29)

ICF klassificerar olika områden för en människa med givna hälsovillkor. Klassifikationen är neutral i hänsyn till läran om bakomliggande orsaker och lyfter fram en multidimensionell aspekt när det gäller faktorer till orsak och samband mellan olika perspektiv. *Funktionstillstånd* innebär en paraplyterm för alla kroppsstrukturer, kroppsfunktioner, aktivitet samt delaktighet. På samma sätt är också *funktionshinder* en paraplyterm för funktionsnedsättningar, avvikelser i strukturen, begränsningar i aktiviteten eller restriktion inom delaktigheten. (Björck-Åkesson & Granlund 2004 s. 29)

ICF har som mål att erbjuda ett normspråk och en struktur för att skildra hälsa och tillstånd som rör hälsan. Medelpunkten ligger på funktion, inte på diagnos, och den ger en modell av funktionshinder som ger miljön en betydande roll och framhäver aktivitet och delaktighet hos individen. ICF redogör hur kroppen fungerar, en människas aktivitet och livssituationer och i centrum av detta ligger fungerande och inte avvikelse. Att fungera i vardagssituationer är i centrum för delaktighetsdimensionen. Till olikhet av aktivitet är det främst individens satsning i en situation som är avgörande för utvärderingen av delaktighet. Delaktigheten går därför inte att utvärdera utan att människan i fråga själv bedömer sin erfarenhet av delaktighet. Enligt ICF innebär aktivitet utförandet av en uppgift medan delaktighet innebär involvering i en livssituation (Björck-Åkesson & Granlund 2004 s.30, 36).

ICF-CY är en förkortning på den internationella klassifikationen av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa för barn och ungdomar. Den här klassifikationen ger en förteckning över faktorer som är essentiella för barn att fungera och utveckla i olika miljöer. Klassifikationen erbjuder också en uppbyggnad för att indela information så att man får en helhetsbild. ICF-CY tar inte upp diagnos eller sjukdomstillstånd, till olikhet från andra klassifikationer. ICF-CY koncentrerar sig på delaktighet hos barn och ungdomar i diverse vardagliga situationer och hur barnet och den unga påverkas av de olika faktorerna i omgivningen. ICF-CY är godkänd i 191 länder och är användbar då det kommer till att förklara hur barn som är i behov av särskilt stöd klarar av verksamheter och aktiviteter i daghemmet och hurdan betydelse miljön på daghemmet har för barnets fungerande. (Ibragimova 2009 s. 279)

Enligt Bickenbach, Chatterji, Badley och Ustun (1999) tjänar ICF:s universella modell bättre människor med funktionshinder än en modell som grundar sig på rättigheter. De menar att funktions-

hinder snarare innebär en begränsning av en positiv frihet, alltså att människans delaktighet begränsas av att ett samhälle inte erbjuder sådana resurser som är essentiella för ett fullt fungerande. (Björck-Åkesson & Granlund 2004 s. 33)

Rehn och Molin anser att det runt omkring i världen är de funktionshindrade som är en av de mest utsatta grupperna. Deras rättigheter och behov tenderas att glömmas bort av politiker och andra beslutsfattare. Funktionshindrade är relativt få till mängden och har inga stora organisationer som kan driva deras intressen, så de drabbas hårt av de ekonomiska nedskärningarna. FN:s barnkonvention gäller alla barn, oberoende funktionshinder eller etnisk tillhörighet. Artikel 23 i FN:s barnkonvention handlar om barn med funktionshinder. I den framgår det att barn med fysiskt eller psykiskt funktionshinder borde få ha ett värdefullt och lämpligt liv i förhållanden som tryggar värdighet, främjar självförtroendet och som möjliggör ett aktivt deltagande för barnet. (Rehn & Molin 2002 s. 97-98)

I FN:s barnkonvention står det att alla barn har samma rättigheter och värde samt att diskriminering är förbjudet. Det som kommer främst av allting är barnets bästa, samt att barnet har rätt att leva, överleva och utvecklas både fysiskt och psykiskt. Barnet har också rätt att uttrycka sina känslor och att bli hört. (FN:s barnkonvention)

Under de senaste årtiondena har man inom ämnet funktionshinder debatterat om integrering och normalisering. Man har strävat efter att bryta särbehandlingen, som är segregerad och institutionaliserad, och har som mål att människor som har funktionshinder skall erkännas fullt värde som människor och ges möjligheter att leva ett så normalt liv som möjligt i samvaro med andra. Av erfarenheter har det kommit fram att de nya möjligheterna till gemenskap mellan människor med funktionshinder inte alltid ger början till integrering och normalisering i ett mer socialt avseende. De människor i samhället som inte har funktionshinder har inte i någon grad förändrat sin inställning beträffande människor med funktionshinder. Detta är mycket synligt gällande psykiska funktionshinder. Studier om integrering i daghem har visat att barn med utvecklingsstörning redan i en låg ålder har en tendens att isoleras av de andra barnen i gruppen och att dessa andra barn senare utvecklar en negativ attityd mot barnen med utvecklingsstörning. En slutsats av dessa studier visar att de politiska åtgärderna för integrering till en del vilar på enkla antaganden och föreställningar om

vad som sker då funktionshindrade och icke-funktionshindrade barn möts. Man kan inte på förhand vänta sig att sådana här möten ger den önskade effekten att människor med funktionshinder blir en naturlig del av den sociala delen i miljön. (Rabe & Hill 1996 s. 27)

2.2 Integrering

Integration har sitt ursprung i det latinska ordet *integer*, som är sammansatt av orden *in* och *tangere* som betyder röra. Ordet *integer* brukar översättas till svenska med *orörd, hel, jungfrulik* och *odelad*. Ursprungligen betyder integration något helt samt något som inte får, kan eller bör delas. Inom begreppets betydelse finns också plats för utveckling, med betydelsen att man återställer något till en grundläggande helhet, eller att man skapar en helhet av olika komponenter. Det här har en stor betydelse då man integrerar barn i en skola eller daghem. Man går systematiskt igenom en medveten renovering av en grupp genom att föra samman barn med olika förutsättningar i hopp om att det skall resultera i en helhet. (Rabe & Hill 1996 s. 18) Integrering betyder att föra samman till en helhet. Att vara integrerad är att vara en del av en helhet (Tössebro 2004 s. 12).

Fysisk integrering betyder att man är på samma plats som andra, och att den själva fysiska lokaliseringen inte gör det svårt att ha kontakt med andra. Social integrering är däremot en relativt ofta förekommande kontakt mellan personer med och utan funktionshinder. Fysisk integrering är en förutsättning för social integrering. Sedan finns det funktionell integration som betyder att man kan utnyttja samma tjänster som andra, till exempel buss, bank butiker o.s.v. (Tössebro 2004 s. 29) Då samhället strävar att integrera uppstår en särskild integrationsordning där alla medlemmar i samhället hittar sin plats i samhället. Samtidigt är samhället kapabelt att erbjuda en plats för medlemmarna i samvaron. (Madsen 2001 s. 14)

Idag används ordet inklusion istället för integration. På ett sätt kan man se att integrering förutsätter segregering. Att begreppet integration ger tvivelaktiga kopplingar är en av grunderna till att många vill byta ut begreppet integrering till inkludering. Med det vill man visa att funktionshindrade inte skall föras in i ett ställe, utan att de är där. Allas tillhörighet är en självklar sak och man bör sluta att använda sig av ord som grundar sig på att så inte är fallet. (Tössebro 2004 s. 13, 30)

En slarvig och omedveten användning av begreppet integrering orsakar ofta missförstånd och konflikter vilket kan leda till olyckliga konsekvenser. De som främst lider av detta är de människor som är beroende av hjälp och stöd. Inom skolan och dagvården kallar man dessa människor barn med svårigheter eller barn med särskilda behov. Allt mer sällan talar man om barn ”i svårigheter” och ”i situationer svåra med hänsyn till deras egna förutsättningar”. Oftast kallas den privata gruppmedlemmen för integrerad, vilket indikerar att han/hon inte anses som en naturlig del av gruppen utan att personen måste antydas på ett annat sätt. (Rabe & Hill 1996 s. 9)

Integreringsbegreppet står för utvecklingsprocesser som resulterar i målet, integration. Det här betyder en samvaro där alla hör till av naturliga skäl och har lika värde och därför har rätt till en hel och fullständig delaktighet och ansvar tillsammans med dem andra i samvaron att bilda en helhet. Att ha integrering som mål är en utmaning för de som har auktoritet och förutsättningar att kunna påverka utvecklingen i samhället. Huruvida ett samhälle utvecklas till ett integrerat samhälle ser man främst på vilket sätt samhället behandlar sina ”svaga” medborgare, vilka är helt beroende av dem som har bättre förutsättningar och mera auktoritet. Integrering är ofta förknippat med försöket att ”föra in” barn med funktionshinder i gruppen. Detta kallas till individ(-ual)-integrerade barn, eller gruppintegrerad eller enkelt kallas de ibland också integrerade barn. (Rabe & Hill 1996 s. 11-12)

En integrerad undervisning kan inte bli betydelsefull om man inte bearbetar innehållet och inriktningen i undervisningen. Om detta inte händer så är det inte till ett stort värde att det har hänt en förändring i gruppen. Ett barn med funktionshinder kan vara lika avskild eller segregerad i en grupp med barn som inte har funktionshinder eller i en grupp menad för barn med funktionshinder, om barnet inte har verkliga möjligheter till att fullt delta i uppgifter. För att barnet skall kunna delta krävs det att man tar hänsyn till barnets egna förutsättningar till inläring. (Rabe & Hill 1996 s. 15)

2.3 Inklusion

Orden inklusion och inkludera kommer från det latinska verbet *includere* som betyder att innesluta, stänga inne. Websters Dictionary från 1968 (s. 923) anger tre betydelser för verbet ”include”. Den första är ”att innesluta”, ”att låsa in”. Den andra betydelsen är ”att få som en del av det hela”, ”att

inbegripa” samt ”att innehålla”. Den tredje betydelsen är ”att anse som en del av helheten”, ”att sätta i en helhet eller i en kategori”. (Rabe & Hill 1996 s. 26)

Inklusion betyder att räkna med, ”att innefatta någon i helheten”. Exklusion däremot betyder att hålla någon utanför som redan är utanför, samt att stöta ut någon som har varit innanför; alltså att utesluta någon från något. I dagens samhälle skall alla institutioner anpassa sig på ett sådant sätt att alla medborgare i ett samhälle har en plats. Detta skall ske oberoende av människors särskilda behov, sociala bakgrund eller till vilken kultur de hör. Detta kallas *social inklusion* som i vissa fall ersätter integration med deras respektive exklusion och segregation. (Madsen 2006 s. 171-173)

Med inklusion menar man ”innefattande” och det innebär att vara delaktig, både fysiskt och socialt, i situationer på daghem och i skola. Ett grundläggande begrepp i WHO:s nya modell över hälso-komponenter är delaktighet. Det definieras med ”att vara involverad i sin livssituation”. För ett litet barn betyder det här att vara aktiv, engagerad och självständigt kunna bestämma om sin egen vardag, med tanke på hur gammalt barnet är. (Björck – Åkesson 2009 s. 24)

Social exklusion kan vara ett samhällsligt problem för att det innebär utestängning från att delta i det samhälleliga livet, till exempel arbetslösa och fattiga lider av social, kulturell och politisk exklusion. Social inklusion är ett svar på ”övergrepp, förtryck och maktmissbruk”. I FN:s deklaration om likabehandling av funktionshindrade (1993) skrivs det om rättigheter för personer med funktionshinder – både fysiska och psykiska. Där betonas det att myndigheterna är skyldiga att avlägsna de hinder som gör att en människa med funktionshinder inte har möjlighet att utnyttja institutioner och insatser som alla medborgare har anspråk till. Inga medborgare i samhället får uteslutas från att delta i det samhälleliga livet. (Madsen 2006 s. 173-174)

Att ett barn får delta i den allmänna skolans verksamhet – oavsett barnets särskilda behov – är något som inklusiva skolor bygger sin princip på. Detta betyder att alla barn skall undervisas enligt den gemensamma läroplanen o en gemensam läromiljö. Barnet skall få stöd för sin utveckling och sitt lärande inom den allmänna skolans grunder, och detta gäller också barndagvården. På grund av

denna ”*inklusive pedagogik*” är det inte bara individen som är i fokus för förändring, utan det är också den sociala miljön som utvecklas till att bli mer inkluderad. (Madsen 2006 s. 174-175)

För att uppnå social inklusion skall man genomgå några processer, bland annat att skapa en gemenskap där man formar de nödvändiga sociala villkoren för en mänsklig utveckling och förändring. Det sociala deltagandet anses vara en huvudsaklig förutsättning för lärandet, som sker i bestämda sociala sammanhang och anses också i samhörighet med sociala kompetenser, som igen är ett resultat av deltagande i gemenskapen. Den sociala inklusionen motsvarar att de mänskliga och materiella resurserna skall tillhandahålla ”den sociala arena där barnet lever sitt vardagsliv”, det vill säga i daghemmet, familjen, närmiljön samt skolan. Att få stöd för sin utveckling i en social miljö tillsammans med jämnåriga är en rättighet. (Madsen 2006 s. 178-179)

Orsaken till att man söker efter nya uttryck beror på att en del termer och uttryck känns slitna eller att de missbrukas. Då övergår de från att vara neutrala till att vara något som associeras med något annat, som kanske värderas som känsligt. Termen integration har inte utsatts för en sådan transformation, men den har ändå fått en annan betydelse. Runt begreppen integration och integrering har det uppstått en viss diffusitet som har lett till att det har bytts ut till inklusion. (Rabe & Hill 1996 s. 27)

2.4 Delaktighet

Enligt Svenska Akademiens ordlista (1998) betyder delaktighet att ta del i något. Det kan vara frågan om någon social gemenskap, aktivitet eller en uppgift, till exempel uppgifter som man gör i en klass eller på en arbetsplats. Den som tar del av att göra en uppgift får en känsla av att höra till och det kan tänkas vara av betydelse med tanke på delaktigheten. (Molin 2004 s. 61) Enligt Svenska Akademiens ordlista (2009) betyder delaktighet att ta del i en handling, vara med om och medverka i något. (Svenska Akademiens ordlista 2009)

Enligt Svensk ordbok (1990) betyder delaktighet ”aktiv, medverkan, medansvar; att ha någon medverkan i något eller ha vetskap om något.” Här lägger man tonvikten på medverkan vilket kan

tolkas som att delaktighet förutsätter växelverkan mellan två individer eller händelse. (Molin 2004 s. 61)

Enligt Gustavsson (2004 s. 24) betyder delaktighet en människas verkliga genomförande av en aktivitet. Delaktighet uppstår då individen och miljön korsar varandra genom interaktion. Hur mycket en människa kommer att uppleva sig delaktig kommer därför att variera beroende på samverkan, situation, personens utveckling och erfarenheter (Björck-Åkesson 2004 s. 41). Delaktigheten bedöms alltså utifrån personens egna upplevelser och inte enligt personens förmåga att göra något (Björck-Åkesson 2004 s. 43). Individen kan känna sig delaktig i en situation utan att ha som syfte att vara engagerad och aktiv. (Molin 2004 s. 69).

Små barn går oftast i ett daghem som ligger nära hemmet. Där går även andra barn som bor i närheten av daghemmet. I dessa grupper finns det också sådana barn som daghemspersonalen anser att har behov av särskilt stöd, men som inte har diagnostiserats. Daghem som är specialiserade på barn i behov av särskilt stöd finns det inte många av i Finland, men det finns daghem där många barn i behov av stöd är i samma grupp. Delaktighet hör till den sociala delen av inklusionen och är intressant då det kommer till barn på daghem. Fastän ett barn tillbringar en lång dag på daghemmet med andra barn är det inte en självklarhet att barnet är delaktigt i vad som händer på daghemmet. Det finns ändå inte något som visar att barn med funktionshinder skulle vara mindre delaktiga än barn utan funktionshinder. Daghemmet är en viktig del av barnets liv när det kommer till utveckling och lärande, även för barn i behov av särskilt stöd. (Björck – Åkesson 2009 s. 24)

Haug (1998) kommer med påståendet att den traditionella specialundervisningen har blivit en ”segregerad integrering”. Det betyder att barnen går i samma skola, men att de barn som har problem skiljs åt eller blir segregerade från klassgemenskapen. För Haug skulle en ”inkluderande integrering” vara ett önskvärt alternativ. Med det menar Haug att alla barnen aktivt skulle delta i skolans verksamhet samt i en klassgemenskap där också all undervisning skulle ske. På det här viset skulle specialundervisningen fokusera på vad barnen har gemensamt och inte på vad som skiljer dem åt. Haug menar en inkluderande utbildning, alltså en skola för alla, ett demokratiskt deltagande, lika värde för alla och en social rättvisa. Att delta i den sociala gemenskapen på sina egna villkor är en rättighet för människan. (Ahlberg 2001 s. 19)

En människas funktionstillstånd i ett visst område (kroppens funktioner och strukturer, aktivitet, delaktighet) är beroende av hälsotillståndet, miljöfaktorer och personliga faktorer. Om ett barn har fötts med något symptom som ger avvikelser i hälsotillståndet med till exempel kroppslig funktion eller anatomisk struktur, påverkar det barnets aktivitet och hur delaktigt barnet kommer att vara i olika situationer i vardagen. Barnets delaktighet påverkas också av den fysiska och sociala miljön och av barnets personliga faktorer. Man kan också tänka sig att problemet i delaktigheten kan ligga i barnets fysiska förmåga eller i en hindrande omgivning som kan ge svårigheter att genomföra en viss verksamhet eller aktivitet. En människa kan också ha problem med delaktighet utan att ha en funktionsnedsättning, strukturavvikelser eller begränsningar med aktiviteten, till exempel kan en person inte delta i en verksamhet för att det inte finns ett lämpligt sätt att ta sig till verksamheten. (Björck-Åkesson & Granlund 2004 s. 35)

3 ATT ARBETA MED BARN SOM ÄR I BEHOV AV SÄRSKILT STÖD

För att ett daghem skall vara ett bra daghem skall de vuxna förhålla sig bra till barn och den vuxna skall arbeta på ett bra sätt samt kunna ge barnen bra kommunikation och en språklig miljö. (Serrebo 1993 s. 202)

I Sverige gjordes ett forskningsprojekt som gick under namnet *Pedagogisk verksamhet för små barn i behov av särskilt stöd i förskolan – generellt och specifikt (PEGS)*. Man undersökte vad som egentligen menas med särskilt stöd samt hur daghemspersonalen definierar begreppet *barn i behov av särskilt stöd*. Forskningen visar att personalen ger stöd till de barn som är i behov av det. Detta gäller barn som har någon form av funktionsnedsättning, t.ex. Down syndrom, eller medicinska omständigheter som astma. Dessutom ger personalen särskilt stöd åt de barn som inte är formellt identifierade som barn som skulle vara i behov av särskilt stöd, men som daghemspersonalen och familjen anser vara försenade i utvecklingen. Det kom inte fram i undersökningen hurdana kriterier daghemspersonalen använde sig av för att avgöra vilka barn som var i behov av särskilt stöd. Norling och Sandberg lyfter fram Pirjo Lahdenperä som skriver att lärare i skolan definierar särskilt behov utgående från de barn som de själva har haft svårigheter med under undervisningen. Lärare uppfattar barns behov av särskilt stöd utgående från deras egna förmågor i att hantera barnet i praktiken. (Sandberg & Norling 2009 s. 37-38)

3.1 Kompetens inom personal

Norling och Sandberg har gjort en litteraturstudie och kommit fram till att det inte finns mycket forskning i Sverige eller på en internationell nivå som skulle beskriva metoder som används i daghem för barn som är i behov av särskilt stöd. Det finns alltså för lite forskning och dokumentation om vilka metoder som används. Personalen på daghemmen saknar utbildning och tid för att kunna reflektera och dokumentera de metoder som de använder sig av för barnen i behov av särskilt stöd. Denna tidsbrist samt ingen handledning eller kompetensutveckling beskrivs i olika studier som ett hinder för ett pedagogiskt utvecklingsarbete i daghemmen. Personalen i daghemmen anser att de inte får tillräckligt med kompetensutveckling angående barn i behov av särskilt stöd. Detta leder också till det att de inte har ett gemensamt språk för att kunna uttrycka vad, hur och varför de använder sig av vissa metoder i daghemmen. Detta leder till att de inte kan berätta vidare vad de håller på med på daghemmen. (Sandberg & Norling 2009 s. 42)

En lärares professionella utveckling är en mycket viktig del i en framgångsrik inklusion. Personalen som deltog i PEGS-undersökningen säger att handledningen är betydelsefull i deras arbete. Resultaten visar också att det finns brister i handledning och samarbete med habiliteringen i daghemsverksamheten. Genom att man ökar kompetensen hos personalen som jobbar med barn i behov av särskilt stöd så ökar möjligheterna att barnet får det stöd som barnet behöver. Man kartlägger vilka svårigheter som barnet har och tar fram de hinder och möjligheter som finns i barnets omgivning. Påpekas bör att barn utvecklas och förändras efter en tid så man skall kartlägga barnets svårigheter med jämna mellanrum så att barnets stöd möter barnets behov. (Sandberg & Norling 2009 s. 51)

För att ett barn skall utvecklas som människa måste barnet få använda sig av sina resurser och samspela med andra människor som barnet möter under sitt liv (Serrebo 1993 s. 203). En människa som är i samspel med andra människor är i en ständig utveckling. Som personal på ett daghem skall man vara en bra samspelepartner. Det är mycket viktigt hur personalen samspelekar och vad man erbjuder av sig själv som gör att barnen utvecklas. I yrkesrollen har pedagogen som ansvar att visa barnen att man litar på dem och tror på deras förmåga att växa och utvecklas. På det här viset visar personalen barnen sin respekt. Som personal har man ett ”du-jag”-förhållande till alla barn, men är samtidigt en viktig person i gruppen. Personalens kunskaper i gruppsykologi hjälper till då personalen funderar hur barnen påverkar varandra och hur personalen påverkar barnen, samt hur man kan forma en bra miljö i gruppen där alla får plats. Barnen gör oftast försök till kontakt och är beroende av ett svar från den vuxna för att de skall utveckla dessa kontaktförsök. Om den vuxna inte kan lyssna och tolka barnets signaler och initiativ leder det till att barnet blir passivt och inte intresserat av att samspela med andra. Det är viktigt att ha kunskaper om samspel när det finns barn med olika funktionshinder i gruppen. Den vuxna personen behöver ofta få hjälp med att kunna tolka och förstå de signaler som ett barn med funktionshinder ger. Dessa signaler kan se annorlunda ut än de som man intuitivt uppfattar i samspel med andra barn. (Serrebo 1993 s. 205)

3.2 Som stöd för barnet i behov av stöd

Daghemsbarn vill alltid ha någon att leka med. Madsen påpekar att det i intervjuer som har gjorts med barn ofta har kommit fram att det som barn är mest rädda för på daghemmet är att bli exkluderade och att känna sig ensamma. De flesta barn har erfarenheter av det här. Här kommer pedagogers

insats in då de på ett eller annat sätt skall se till att alla barn har någon att vara med eller något att göra. De barn som är i behov av särskilt stöd behöver stöd av både pedagogen och de andra barnen i daghemsgruppen då de försöker hitta sin roll och plats i gemenskapen, så att de får erkännande av de andra barnen. (Madsen 2006 s. 212)

För personalen på ett daghem är ett barn med funktionshinder något okänt och obekant, och detta kan leda till att personalen kan få ångest och bli ängsliga. Personalen har tidigare träffat på de ”vanliga” barnen, både privat och via yrket, och dessa barn följer de så kallade officiella målen. Personalen vet hurdana dessa barn är, vem de är och var man har dem samt vad de behöver för pedagogik. Då man som pedagog träffar på ett barn med funktionshinder känns det ofta osäkert och skrämmande. Personalen kan börja fundera på om de klarar av det här och tankar om misslyckande tar över. Personalen kan tycka att de inte har tillräckligt med kunskap, och att detta är något som specialister skall ta hand om. En sådan ängslan hos pedagogen gör att man inte längre ser det normala i barnet i fråga. Oavsett störningar, problem eller funktionshinder så finns det i varje människa något man kan kalla allmänmänskligt. Ett barn med funktionshinder är som en helt vanlig människa som har ett eller flera problem. (Asmervik et al. 2001 s. 7)

För att ett barn skall få det stöd det behöver skall de som ger stödet ha goda och tillräckliga kunskaper i områden som barnet berörs av, till exempel medicinska, sociala, psykologiska och tekniska. Dessutom skall de som ger stöd åt barnet själva kunna få stöd och hjälp när deras egna kunskaper inte räcker till. I en studie gjord av Liljestränd et al. 2009 som gick under namnet ”Pedagogisk verksamhet för små barn i behov av särskilt stöd i förskolan – generellt och specifikt stöd”, kom det fram att daghemspersonalen känner sig ensamma i sitt arbete och att de är i behov av kompetensutveckling för att bättre kunna möta barnets behov av stöd på ett mera professionellt sätt. För att kunna arbeta med ett barn i behov av särskilt stöd skall man utgå ifrån barnets förutsättningar (eventuell diagnos, förmågor, personlighet, inlärningssätt), samspelet med miljön (bemötande och samspelet med andra barn och vuxna samt strukturerna av aktiviteterna och tidsplaneringen) och man bör kartlägga barnet och miljön på daghemmet. Då man väljer åtgärder skall man se till att det passar ihop med stöden som behövs, de problem som behöver lösas, hur barnet utvecklas samt den aktuella situationen och vilket stöd som finns eller kan bli tillgängligt. För att kunna nå allt detta bör man observera barnet i miljön på daghemmet tillsammans med andra som kan ge stöd och hjälp. (Se Björck – Åkesson 2009 s. 26-28)

För att man på det bästa möjliga sätt skall kunna stöda barnet med svårigheter skall man se barnet i dess hela situation, se helheten. Den egenskap som barnet har är bara en del av hela situationen. Man bör analysera barnets svårigheter och förstå helheten. Det är alltså viktigt att ha kunskap då det kommer till olika funktionshinder och hurdana störningar och skador som ett funktionshinder kan föra med sig. Förutom det här så behövs ibland att man har specialpedagogiska kunskaper för att man skall kunna relatera funktionshindret till situationen och hurdana följer detta innebär. (Rabe & Hill 1996 s. 18)

När en skola eller ett daghem gör sig färdig för att ta emot barn och alla deras behov, är det viktigt att pedagogerna kan utveckla sitt kunnande och utveckla sin kompetens. Rektorer på två skolor i Sverige säger att de har en medveten satsning på att utveckla personalens kompetens. Många av deras lärare har deltagit i olika konferenser för att kunna fördjupa sig i olika ämnen och få djupare kunskaper. (Ahlberg 2001 s. 82)

3.3 Handledning

En del av lärarnas kompetensutveckling är också handledning av olika slag. Det kan handla om handledning med någon från en stödjande insats, men det kan också vara en slags kollegial handledning som betyder att lärare från några skolor samlas och diskuterar. En kollegial handledning anses leda till en större insikt om kraven och möjligheterna inom läraryrket samt en uppfattning om att andra lärare också har problem som kan påminna om ens egna. Alla lärare som var med i en undersökning angående lärarnas kompetensutveckling, ansåg att det var positivt att ha deltagit i kompetensutveckling, men undrade över hur den kunskapen man fått skall kunna överföras till de andra lärarna i skolan. Det finns nämligen inga sätt för hur man skall kunna föra in deras nya kunskaper i skolans övriga verksamhet och risken finns att kunskapen då blir privat för den som varit på kompetensutvecklingen. (Ahlberg 2001 s. 82-83)

Att veta vad man gör är kompetens, menar Colnerud och Granström (1994). Då lärare gör klart sina utgångspunkter och syften samt planerar vad de skall göra för sig själva och för andra, så blir det praktiska arbetet mera synligt och mer förståeligt för lärarna själva. Att tala om den dagliga verksamheten och vad som händer där, gör det vardagliga arbetet synligt och man ser vad man håller på med. Med detsamma kan man märka hur man skall gå till väga för att komma vidare och vad det

finns för nya vägar. Lauvås och Handal (1993) menar att handledning synliggör relationen mellan teori och praktik samt har som syfte att utveckla den praktiska teorin hos lärare. Då lärare är medvetna om sin egna praktiska teori så har de en möjlighet att utveckla den vidare. Lauvås och Handal menar att en lärares praktiska teorier är som grund till för hur de reagerar i bekanta situationer, men säger tillika att det kan vara en risk för att förbli i gamla rutiner. Gällande nya situationer och nya krav kan det hända att den egna erfarenheten och kunskapen inte räcker till, och då är det bra med handledning och samtal med andra för att utveckla sin kompetens som lärare. (Se Ahlberg 2001 s. 159)

3.4 Kontextuell fostran

I ett nära och förtroendefullt samarbete skall daghemmet och hemmet göra förutsättningarna de bästa möjliga för att ett barn skall utvecklas som det skall. Detta innebär att det skall finnas en bra och tillitsfull relation mellan föräldrarna och daghemmet samt ett fungerande samarbete. Då barnet hämtas till eller från daghemmet har föräldrarna möjlighet till kontakt med personalen på daghemmet, likaså vid föräldramöten som utvecklingssamtal. Under dessa tillfällen sker det mesta informationsbytet mellan daghemmet och föräldrarna och de är mycket viktiga. (Ylvén & Wilder 2009 s. 239)

Det är viktigt att ha en tillitsfull relation mellan föräldrarna och personalen på daghemmet. En mycket viktig del av relationen är respekt för varandras kompetensområden. Familjen har ändå huvudansvaret för uppfostran samt omsorg, och då bör personalen lyssna till familjens åsikter, frågor och tankar. Personalen på daghemmet har i sin tur ansvar för att regelmässigt ge information om trivseln och om den utveckling som barnet genomgår. Barnet utvecklas socialt, motoriskt, känslomässigt och kognitivt under de tidiga åren, genom samverkan med omgivningen. Därför innebär miljön och verksamheten på daghemmet ett viktigt stöd för barnens utveckling. Det finns de barn som behöver mera stöd och hjälp och andra barn som är i konstant behov av särskilt stöd. (Ylvén & Wilder 2009 s. 239, 248)

Personal på daghem bör vara medvetna om hurdan inverkan familjen har på barnet med funktionshinder, samt hurdan inverkan barnet och funktionshindret har på familjen. Familjen sätts på prov då rutinerna förändras och det går åt tid och energi till vård, oro och kontakter till stödinstitutioner. För att

underlätta stressen som uppkommer hos familjen ligger ansvaret på de professionella som jobbar i stödinstituserna, speciellt då när det kommer till familjer som är nya i situationen med barn som har funktionshinder. Ylvén och Granlund gjorde en studie om ”familjer med barn med funktionshinder där barnen var inkluderade i reguljär daghem”. I deras resultat kom fram åtminstone tre stressfaktorer familjen kände. Dessa var barnets funktionshinder och situation i relation till funktionshindret; rutiner och vardagen; samt stöd till familjen. Samverkan med daghemmet är viktig av flera anledningar för familjer med barn med funktionshinder. Familjen vill leva ett så normalt liv som de bara kan och man vill att barnet skall få stimuli och att barnet skall vara delaktigt utanför hemmet, som till exempel barngruppen i daghemmet. (Ylvén & Wilder 2009 s. 248-249)

Interaktionen mellan föräldrar och pedagoger på daghem gynnar barnets positiva utveckling om interaktionen fungerar bra, men om den inte fungerar så kan det missgynna barnets positiva utveckling. Det här gäller speciellt då det kommer till barn som är i behov av särskilt stöd, där det också oftast är professionella (till exempel specialpedagog, psykolog, talterapeut) inblandade. Flera av dessa professionella kan vara involverade, beroende på hur stort stödbehov som finns. (Ottosson 2009 s. 259)

Det hör till daghemmets uppgifter att ge information till föräldrarna om hurdan hjälp de kan få samt att hjälpa till så att föräldrarna kan utnyttja informationen på bästa möjliga sätt. Daghemmet har fått ett större ansvar då det kommer till att underlätta uppväxten för ett barn som är i behov av särskilt stöd genom att delta i olika typer av behandlingsåtgärder och ingå i samarbete med andra hjälp- och stödinstitusjoner. Rakstang Eck & Rognhaug skriver att detta inte täcks i barnträdgårdsläroarbilden i Norge, så deras kompetens räcker inte alltid till då det kommer till barnens behov av särskilda åtgärder och omsorg. Om det bara är möjligt både ekonomiskt och tidsmässigt så går många barnträdgårdslärare på fortbildning där de blir bättre kvalificerade att jobba med barn med funktionshinder. (Rakstang Eck & Rognhaug 1995 s. 192)

Daghemspersonalen anser att handledaren eller rådgivaren, som kan vara en specialpedagog, psykolog eller barnläkare, är en kvalificerad samtalspartner och de anses också dela ansvaret för barnet som är i behov av särskilt stöd. Att ha en bra handledning upplever daghemspersonalen att är en god avlastning, fastän det är tidskrävande och inte minskar på arbetet med barnet. Det sägs att be-

höv av handledning är konstant och detta behov minskar inte fastän personalen på daghemmet har ökad erfarenhet. En regelbunden handledning ger upphov till att daghemspersonalen fungerar bättre i sitt arbete och kan få kunskap om olika synsätt och värderingar som det finns inom andra yrkesområden. (Rakstang Eck & Rognhaug 1995 s. 192-193)

Rådgivningen och handledningen borde vara som en garanti för personalen på daghemmet att man tillsammans skall lösa de problem som kommer. Om ett barn är i behov av extra resurser för att kunna ha samma möjlighet till inläring som de andra barnen, så kan handledare komma med sina kunskaper om hur man bör göra. (Rakstang Eck & Rognhaug 1995 s. 193)

Som samarbetspartners med daghemmen och familjen finns också, utöver rådgivningen, Helsingfors Folkhälsans habiliteringscenter (Habben) samt Helsingfors och Nylands sjukvårdsdistrikts Barnens Borg. På Habben får barn och unga med funktionshinder och deras familjer stöd och hjälp på svenska. Till Habben kommer man via rådgivningen med läkarremiss. På Habben diagnostiserar man problemet och utreder samt kartlägger hurdant stöd som behövs. Barnens Borg är en del av HNS barnsjukhus och här finns allt från specialläkare inom psykiatri till pediatri. (Folkhälsan, HNS)

4 TIDIGARE FORSKNING

Det finns inte så mycket forskning om personalens erfarenheter av inkludering av barn med funktionshinder i daghem. Detta har lett till att det har varit svårt att hitta någon bra forskning som stöder min forskning. De flesta forskningar som finns om inklusion i daghem handlar om barns upplevelser och hur det fungerar då det gäller vissa funktionshinder, men inte hur personalen ser på inklusionen. Dessutom är de flesta forskningar som jag hittat från 1970-talet och 1980-talet.

Ottosen och Bengtsson skriver i sin bok *Et differentieret fælleskab – om relationer i børnehaver, hvor der er børn med handicap* (2003) om ett forskningsprojekt där man undersökte hur man inkluderar funktionshindrade barn i vanliga daghem i Danmark. Undersökningen inbegriper 29 barn med olika handikapp. I forskningen kom man till den slutsatsen att ett barn med särskilda behov sänks till en ”delegeringsuppgift” där barnet ses som ett problem som borde lösas av någon viss institution. Problemet delegeras sedan vidare till andra instanser, till andra avdelningar, till en annan bestämd person som har en stödjande funktion till exempel specialbarträdgårdslärare. Uppgiften – barnet – anses då vara en annan människas problem och inte en gemensam uppgift som borde lösas tillsammans inom daghemmet och med myndigheterna. (Se Madsen 2006 s. 210)

Ottosen och Bengtsson noterade också att de andra barnen i gruppen på daghemmet i allmänhet beaktade och satte sina egna behov åt sidan för att ge mera rum åt barnet med funktionshinder. De hittade inga tecken på att barnen skulle vara diskriminerande i varken tal eller handling. Då det kom till kontakten mellan de andra barnen och barnen med funktionshinder så var kontakten mycket sällsynt. Barnen med funktionshinder umgicks mera med varandra sinsemellan. Deras kontakt till varandra var också mera oregelbunden och varade en rätt kort tid. De befann sig också i utkanten av gemenskapen som finns i barngruppen, de tittade oftast på när de andra barnen lekte istället för att vara med och göra och bestämma. Det var ofta så att barnet med funktionshinder inte hann med i lekarna och inte förstod vad som hände, vilket sedan ledde till att de inte var med i samma lekar som de andra barnen. Forskningen kom också fram till att barnen med funktionshinder får mera ut av att vara i daghemsgrupper menade för barn med särskilda behov, än att de är i grupper med andra barn som inte har ett funktionshinder där de har svårt att få kontakt med de andra barnen. Då barnet med funktionshinder får vara tillsammans med likställda barn så får detta barn oftare ha en slags huvudroll och kan själv bestämma vad som skall lekas och hur dessa lekar skall lekas och vilka reglerna är. Barnet får här ta mera initiativ och kan utveckla sig på ett annat sätt än om det är

integrerat i ett daghem med barn som inte har funktionshinder. Forskarna drar slutsatser att ett barn som gått i en daghemsgrupp med likställda barn har en bättre chans att klara av att ta kontakt med barn utan funktionshinder. (Se Madsen 2006 s. 211-212)

I januari 2008 skrev Dychawy – Rosner och Eklund i tidningen *Journal of Nursing Management* om daghempersonalens behov av stöd i arbetet med barn i behov av särskilt stöd. Målet med studien var att undersöka personalens åsikter om deras behov av stöd, övervakning och praktisk träning i de dagliga aktiviteterna då de stöder barn i behov av särskilt stöd i deras utveckling. Undersökarna gav ut enkäter till tre kommunala daghem i södra Sverige. De kom fram till att personalen gärna har mera handledning och undervisning gällande kommunikation, individuell aktivering och träningsmetoder för att lära sig om olika funktionshinder och särskilda behov. 72,9% av dem som svarade på enkäten tyckte att de hade tillräckligt med kunskap för att göra sitt jobb tillräckligt bra, ändå tyckte 51,9% att de behövde mera kunskap än vad de redan hade för att kunna göra sitt jobb ordentligt. Dychawy – Rosner och Eklund kom fram till att daghemsföreståndare borde fokusera på att förbereda stödprogram för daghemspersonalen för att kunna förbättra på kvaliteten och effektiviteten inom dagvården för barn i behov av särskilt stöd. (Se Dychawy – Rosner & Eklund 2008)

Rabe och Hill tog del i ett longitudinellt projekt som började 1980 i Sverige. I projektet följde man en grupp barn som hade utvecklingsstörningar från daghemstiden ända fram till vuxenlivet. Meningen med studien var att utvärdera integration i skolan och genom denna studie skulle man kunna notera vad som inte fungerade och vad som fanns som hinder på vägen. (Rabe & Hill 1996 s. 86) Tanken bakom att integrera barn i daghemmet i ett tidigt skede var att man tyckte att barn med utvecklingsstörning skulle ha tillträde till en miljö där det finns mycket stimuli och som skulle främja barnets kognitiva, språkliga samt sociala utveckling. I diskussionen om integreringen kom det fram betydelsen av att ha andra barn som exempel och förebilder. Det betonades också vikten för andra barn att möta barn i behov av särskilt stöd samt att umgås och godkänna dem. Studien gick ut på intervjuer med föräldrar, personal på daghemmet, och i vissa fall assistenter och konsulenter till daghemmet. Dessutom gjordes observationer i daghemmet, kamratvalsstudier samt utvecklingsbedömningar. (Rabe & Hill 1996 s. 88-89)

I resultaten kom man fram till att personalen i daghemmen i regel hade en positiv inställning till barn med utvecklingsstörning i daghemmen samt integration som idé. Man kom också fram till att barnen med utvecklingsstörning i vanliga fall utvecklades bra och att de blev godkända i barngruppen. I majoriteten av fallen hade barnen personliga assistenter som hade huvudansvaret för barnen med utvecklingsstörning. De barn som hade en personlig assistent hade sin egen verksamhet vid sidan om de andra barnens aktiviteter. Det här bekräftade observationerna som visade att kontakten mellan barnet med utvecklingsstörning och de andra barnen blev begränsad då barnet med utvecklingsstörning hade en personlig assistent. Föräldrarna till barn med utvecklingsstörning ansåg att daghemmet var ett stort stöd. De kände sig som vilken förälder som helst och kände sig trygga med daghemspersonalens positiva inställning. De kände också en tilltro till integreringen då deras barn hade möjlighet att vara i naturliga möten med andra barn. Så resultaten gav två olika bilder från tiden på daghemmen. Å ena sidan var integrering positivt, men å andra sidan var barnen med utvecklingsstörning inte integrerade i en social mening, utan de var utanför. Att vara fysiskt närvarande på daghemmet innebär inte direkt att man är med i gemenskapen och är delaktig. (Rabe & Hill 1996 s. 88-89)

Ekholm och Hedin (1984) studerade psykiskt utvecklingsstörda barns situation på fem olika daghem i Stockholm. Den studien var en del i ett projekt vid namn "Klimatprojektet". Det visades i resultatet av observationer att det utvecklingsstörda barnet var mer ensamt än de andra barnen och att de sällan eller aldrig lekte tillsammans. De kontakter som barnet med utvecklingsstörning hade med de andra barnen var få och korta. För det mesta var barnet tillsammans med en vuxen. Barnet var inte delaktigt i daghemmets verksamhet och personalen gjorde inget för att uppmärksamma barnets försök till kontakt med andra barn. Personalen tvivlade på att barnet var på rätt plats för dagvård. (Se Karlsudd 1999 s. 60-61)

Hill & Rabe har en annan undersökning (1987) som visar att barn med utvecklingsstörning tillbringar 80% av daghemstiden med en vuxen. Gulnarick (1980) fick resultat från sin studie som visade att barn med lindrig utvecklingsstörning hade mera kontakt än väntat med barn som inte har funktionshinder, medan barn med måttliga eller grava funktionshinder hade mycket begränsad kontakt med de andra barnen. Gulnarick drog slutsatsen att barn med måttliga och grava funktionshinder inte skulle ha någon större nytta av att delta i en inkluderad daghemsgrupp. (Se Karlsudd 1999 s. 61)

Lutz (2006) skriver att det inte finns forskningar eller studier om specialpedagogik på daghem mellan åren 1995-2000. Det finns bara enstaka forskningar och en av dessa är skriven av Elisabet Sjöberg 1997 och har titeln *Barn som behöver mer*. Hon undersökte 23 barn med psykosociala störningar. Hon intervjuade vuxna i barnens närhet och gjorde observationer av barnen på daghemmen. De diskuterade miljön på daghemmen och hur den påverkar barnen i undersökningen. Största delen av dem som intervjuades från daghemmen tyckte att det fanns en koppling mellan storleken på barngruppen och problemet som barnet har. Hälften av föräldrarna som intervjuades tyckte också samma sak. (Se Lutz 2006 s. 39-40)

Karlsudd (1999 s. 65) tar upp många namn (Goodman, Gottlieb & Harrison, 1972; Gottlieb & Buddoff, 1973; Sandberg, 1982) som har gjort studier om yngre barns attityder till utvecklingsstörda. Det har visat sig att barn med utvecklingsstörning har en låg status och värderas lågt. År 1994 gjorde Rabe & Hill en undersökning om barn som inte har funktionshinder och deras attityder till barn med utvecklingsstörning. Där kommer de fram att barn med funktionshinder har problem att bli accepterade. Detta beror, enligt Rabe & Hill, på att de andra barnen har en föreställning om hur en kamrat skall bete sig och hur man skall leka. Detta tyder på en normativ uppfattning, alltså att man skall vara så normal som möjligt.

5 METOD

I detta kapitel tar jag upp vilka metoder jag har använt mig av då jag samlat in informationen och de olika etiska aspekterna som jag tog i beaktande då jag utförde min undersökning.

5.1 Kvalitativ data

Kvalitativ data är en öppen metod av datainsamling där den som undersöker försöker att så lite som möjligt styra den information som samlas in. Den som man talar med får med sina egna ord och uttryck berätta och undersökaren styr bara vilket ämne de kommer att behandla. Strukturering av informationen som man samlat in kommer först att ske då man analyserar data. På detta sätt får man säkrast fram de åsikter och tolkningar som den undersökta har haft. Undersökaren skall undvika att forma en viss tolkning om vad man är ute efter i intervjun eftersom det kan leda till att man får sina tidigare antagelser bekräftade, och inte ser ny information som kommer fram. I den kvalitativa forskningen går man från empiri till teori. Alltså att teorierna skapas från det som man observerar, från empirin. Forskaren skall samla in data utan förutfattade meningar och förhoppningar. Data skall reflektera verkligheten i det specifika sammanhanget på ett korrekt sätt. Detta skall försäkra att informationen är väsentlig och sann. Efter detta utvecklas teorier. (Jacobsen 2007 s. 48-49)

Denna kvalitativa – öppna – metod är också mycket nyanserad då det kommer till att samla in data. Den enskilda individen som man intervjuer ger sin egna och individuella tolkning och åsikt om en situation. Genom denna insamlingsmetod bildas en närhet mellan den som intervjuar och den som blir intervjuad. Denna metod är också flexibel då ens problemställning kan förändras då man får mera information under tiden som undersökningen är i gång. All denna öppenhet, nyansering, närhet och flexibilitet gör att den kvalitativa forskningsdatainsamlingen ofta har en hög intern validitet, det vill säga den utvecklar en riktig förståelse av en situation eller ett fenomen, alltså hur de som undersöks ser på verkligheten. (Jacobsen 2007 s. 50-51)

Problem med den kvalitativa forskningsmetoden är att den är mycket resurskrävande. När man har begränsat med resurser måste man nöja sig med att ha få respondenter, vilket betyder att man måste prioritera vad man undersöker istället för hur många man undersöker. Eftersom man bara kan undersöka några personer så blir det ett problem med representativiteten. Den lilla gruppen represente-

rar inte alla. Man står då inför ett generaliseringsproblem, vilket leder till problem med den externa validiteten. Ett annat problem är närheten till den som undersöks, då den kan bli för stor då den som undersöker kan bli fäst vid det som undersöks och hon eller han kan förlora förmågan att se kritiskt på olika saker. (Jacobsen 2007 s. 51-52)

Den kvalitativa metoden bör användas då man som undersökare har lite kunskap om det som man skall studera och man skall utveckla nya teorier och hypoteser samt då man vill ta reda på vad som är innebörden i ett visst fenomen. Fördelen med kvalitativ metod är att den ger djup och detaljförståelse samt en helhetsförståelse för ett fenomen. Nackdelen med denna metod är att den är oöverskådlig och att man kan få för detaljerad information. Närheten till respondenten kan bli för intensiv och minska på förmågan att tänka och analysera kritiskt, samt att en alltför stor flexibilitet kan leda till att undersökningen aldrig blir färdig. (Jacobsen 2007 s. 57)

5.1.1 Intervju och urval

De vanligaste metoderna inom det kvalitativa insamlings sättet är öppen intervju, observation och källstudie. Intervjumetoden kännetecknas av att den som undersöker och den som blir undersökt talar om ett och samma tema. Detta sker oftast genom personligt möte, men det kan också ske via telefon. Under tiden som intervjun görs dokumenterar undersökaren det som sägs med hjälp av att anteckna och att ha en bandspelare. Det sker inga begränsningar för vad som får sägas under en intervju och resultatet av den är mycket anteckningar och inspelningar som skall analyseras av forskaren. Intervjumetoden lämpar sig bäst då man vill undersöka relativt få enheter eftersom det tar mycket tid att genomföra intervjuer. Man bör också använda sig av intervju då man är intresserad av vad människor säger och hur de tolkar och förstår vissa fenomen eftersom intervjuer får fram den enskilda individens åsikter och tolkningar. (Jacobsen 2007 s. 92-93)

Jag intervjuade fyra personer som jobbar på daghem i Helsingfors. Det var en barnträdgårdslärare och tre barnskötare. Intervjuerna skedde genom personliga möten. Jag besökte daghemmen under tiden då barnen vilade, så vi hade lugn och ro då vi talade om ämnet. Allting bandades in med en diktafon. Jag valde mina respondenter genom att ringa till de svenska daghemmen i Helsingfors för att fråga om de ville delta i intervju om inklusion. Det visade sig vara svårare än jag hade tänkt mig att få frivilliga. Jag fick mina fyra respondenter och vi kom överens om ett datum för de olika intervjutillfällena.

Öppenheten inom intervjuer varierar från intervju till intervju. Det kan vara som ett vanligt samtal utan begränsningar eller styrning från undersökarens sida. Oftast är intervjun till en liten del strukturerad, till exempel med teman som man kommer att gå igenom. Det finns en så kallad prestrukturerad, vilket innebär att man före intervjun bestämmer vilka komponenter man kommer att koncentrera sig på. En del påstår att detta minskar på öppenheten under en intervju, men en metod utan någon alls strukturerad leder till att de data man samlar in blir så komplexa att det är så gott som omöjligt att analysera informationen. En öppen intervju skall inte vara så strukturerad att den innehåller frågor som är bestämda på förhand och som har fasta alternativ till svar. Intervjun skall inte heller vara helt öppen så att man inte vet vad man skall samtala om då man träffas. Den kvalitativa intervjun skall alltså inte vara för ostrukturerad, utan den bör följa en så kallad intervjuguide, en översikt över de ämnen som man kommer att diskutera under intervjun. Man behöver inte följa intervjuguiden i den ordningsföljd som undersökaren har skrivit upp, utan man tar upp det i sådan följd som verkar naturlig. (Jacobsen 2007 s. 95-97)

Jag hade på förhand gjort en intervjuguide (se bilaga 3) som jag hade skickat till daghemmen som jag besökte, så att de kunde bekanta sig med teman som vi kommer att diskutera. Vi diskuterade ganska fritt och jag försökte att inte kommentera det som respondenten sade, men ibland glömde jag bort mig och det kan ha påverkat resultatet i min forskning. Mina intervjufrågor har jag grundat på teorierna om inklusion och delaktighet samt FN:s deklaration om likabehandling av funktionshindrade från år 1993. Dessutom har jag grundat mina intervjufrågor från andra examensarbeten om dylika ämnen samt från den tidigare forskningen till exempel om det stöd som personalen får.

5.2 Analysmetod

Då man har gjort sin intervju har man mycket anteckningar och inbandningar på sin bandspelare. Dessa inbandningar är oftast flera timmar långa. Man vill förstå och tolka det som sagts under intervjuerna samt ordna det som har kommit upp under intervjuerna. Man börjar med att samla in all rådata som man har – utskrift av intervjuerna och anteckningar som man gjort under intervjuerna. Dessa data skall struktureras och då delar man upp helheten för att få enskilda delar som sedan betraktas som en helhet. Till exempel delar man upp intervjuerna, jämför och studerar vad de har gemensamt och vad som skiljer dem åt. (Jacobsen 2007 s. 134-135)

I innehållsanalysen delar man upp data enligt tema och försöker sedan hitta samband mellan dessa teman. Man börjar med att renskriva alla intervjuer, detta kallas rådata. För att få rätt avskrivet och rätt citerat använder man sig av en bandspelare. Den registrerar allt som sägs så att man kan lyssna på det på nytt ifall man skulle ha missat något. Det är mycket bra att använda sig av bandspelare då man använder sig av den kvalitativa metoden. Dessa upptagningar är mycket omfattande så det hjälper att anteckna under tiden som man bandar in och intervjuar. Det är viktigt att skriva rent sina anteckningar ganska snart efter att man gjort sin intervju, då intervjun ännu är färsk i minnet. Man bör också fundera på hurdan situationen var då man intervjuade personen. Kan något ha påverkat innehållet i intervjun? Detta kan man sedan använda sig av i diskussionen senare i sitt arbete. När man har gjort allt detta kan man sammanfatta intervjun som består av en utskrift av vad som har sagts under intervjun. Detta arbete är mycket omfattande och tar lång tid, men är en bra början för att sedan börja med textanalysen. (Jacobsen 2007 s. 135-139)

Jag började med att skriva ner för hand allting från diktafonen till papper för att det gick snabbast. Sedan skrev jag över allting rent på datorn och förstörde de papper jag hade skrivit för hand. På detta sätt hade jag redan gått automatiskt igenom intervjuerna två gånger och kunde ganska bra urskilja de olika teman som vi hade gått igenom med respondenterna. Efter detta kategoriserade jag rådatan och satte ihop vad de alla respondenterna hade sagt inom samma teman.

Innehållsanalys är ett sätt att analysera sin text. Man går igenom vissa faser för att få klar sin analys. Man börjar med att kategorisera sin data. Man delar upp texten i teman som uppkommer under intervjun. Denna kategorisering gör det enklare att kunna jämföra de olika intervjuerna. En intervjuare använder sig ofta av intervjuguider, vilket egentligen är en kategorisering som man har gjort på förhand. En kvalitativ metod kännetecknas av öppenhet vilket betyder att då man intervjuar öppet så kan det komma fram oväntat data som kan leda till mera kategorier och eventuellt också att intervjuaren måste ta bort någon kategorisering ur den ursprungliga intervjuguiden, eftersom det inte kommer upp under intervjun eller nämns under en annan kategori. (Jacobsen 2007 s. 139-140)

Jag använde mig av innehållsanalysen då jag analyserade mina data som jag samlat in. Jag hade gjort en intervjuguide innan jag gick och gjorde mina intervjuer, så mina data var redan lite kategoriserade. Jag fick sätta lite tid på att kategorisera om och märkte även att det kom upp sådant som

jag inte hade frågat, men som var av bra vikt till min forskning. Jag märkte också att en del teman och frågor som jag ställde var onödiga för min forskning, men gav ändå en bättre helhetsbild. En del rådata fick jag också byta till en annan kategori.

Då man har kategorierna skall man fylla dem med innehåll. Man tar ut citat ur intervjun som klarlägger vad den intervjuade säger om den kategorin. Man kan också räkna hur många gånger vissa kategorier kommer upp under en intervju. Här kan man se vad den som blivit intervjuad har satt mera vikt på under intervjun. I den sista fasen i analysen jämför man alla intervjuer med varandra. Man börjar med att kategorisera och sätta in citat under dessa kategorier och sedan räknar man hur många citat som har uppkommit under kategorierna och vad de intervjuade har satt mera vikt på. (Jacobsen 2007 s.139-140)

5.3 Etiska aspekter

Då man gör en undersökning tränger man sig in på en människas privatliv. Det här kan leda till att forskaren finner sig i ett etiskt bekymmer. När man skall utforska något finns det en risk att man kränker dem man undersöker. En undersökning bör tillfredsställa tre huvudsakliga etiska krav. Dessa är ”informerat samtycke, krav på skydd av privatlivet samt krav på att bli direkt återgiven.” (Jacobsen 2007 s. 21)

Med *informerat samtycke* menar Jacobsen (2007 s. 22-23) att den som är subjekt för en forskning frivilligt skall delta i undersökningen och att denna person också vet om det finns risker och vad det finns för möjligheter om man deltar i undersökningen. Den som undersöks måste själv kunna bestämma om den vill vara en del av undersökningen, och detta måste ske frivilligt. Hon eller han skall inte känna någon press av andra. Det kan hända att man inte har lust att delta i en undersökning men att man ”lever upp till sina medborgerliga plikter” och deltar ändå. Den som undersöks bör också få fullständig information om syftet av undersökningen, för- och nackdelar som undersökningen kan föra med sig, hur den information som kommer fram kommer att användas o.s.v. Om en människa får för mycket information om undersökningen kan detta ändå leda till att reliabiliteten lider. Det kan hända att han eller hon anpassar sitt beteende eller sina svar för att de bättre skall passa in. Detta leder sedan till falska resultat. Den som undersöks skall också ha förstått all information som hon eller han får.

Före varje intervju fick mina respondenter skriva under ett papper som handlade om informerat samtycke (se bilaga 2). Där stod det att respondenten deltar frivilligt och kan avbryta när som helst.

De som undersöks har också *rätt till sitt privatliv*. Det är något som man inte nödvändigtvis måste undersöka. Då man gör en undersökning skall man noga tänka igenom om informationen är känslig för den som undersöks. Ju känsligare informationen är, desto mera ansträngningar borde man göra för att skydda personernas privatliv. Risken att man kränker en individs privatliv uppstår om det är möjligt för en utomstående att identifiera en viss person i ett material. Ju mindre urval man har i undersökningen, desto större är risken att detta kan hända. I tillfällen då det är möjligt att identifiera människor i materialet kan man överväga att anonymisera data när det presenteras. Detta kan man göra genom att ta bort data som bidrar till att identifiera personen, till exempel att lämna bort ålder eller kön. Man behöver inte heller presentera allting i detalj. Man kan också presentera ”fel” data på så vis att inte resultatet av undersökningen lider, utan att man presenterar fel kön eller fel ålder. I detta fall bör man göra läsarna medvetna om att man har skrivit om denna data på detta sätt och varför man har gjort så. Man skall sträva till att de som är anonyma i undersökningen också hålls anonyma i framtiden. Det skall vara omöjligt att kunna förbinda information med uppgifter om en persons identitet. Om man har få enheter som man undersöker är det svårare att hålla anonymiteten, men då använder man sig av konfidentialitet. Detta betyder att den som undersöker garanterar att uppgifterna om de undersökta inte sprids och att man förhindrar utomstående att kunna identifiera personer då man presenterar resultaten av undersökningen. (Jacobsen 2007 s. 24-25)

Dessutom skall man i mån av möjlighet försöka *referera resultaten på ett fullkomligt sätt* och sätta det i rätt sammanhang i texten. Det är omöjligt att referera resultaten i ett fullkomligt sammanhang för då skulle man vara tvungen att presentera den råskrivna versionen av intervjun, alla tabeller som man gjort i en enkätanalys m.m. Så att skriva resultaten i ett fullkomligt sammanhang är något att sträva efter, även om det är något man aldrig kan uppnå. En felfri presentation betyder också att man inte skall förvanska resultat och data. (Jacobsen 2007 s. 27)

Dessa tre krav är svåra att uppfylla till fullo i en forskningsprocess. Om man följer dem ordagrant kan det bli så gott som omöjligt att arbeta med sin forskning. Så dessa krav bör ses som något man strävar efter, ett ideal. (Jacobsen 2007 s. 28)

Innan jag började intervjua förhandsgranskade det etiska arbetsutskottet i Arcada min examensarbetsplan och jag ansökte om forskningslov från Helsingfors stad. Till de daghem där jag intervjuade hade jag skickat ett informationsbrev (se bilaga 1) där det stod vem jag är och vad jag undersöker. Där stod det också att deltagandet är frivilligt och att informanten får avbryta intervjun när som helst.

6 RESULTATREDOVISNING

Min forskning fokuserar på daghemspersonalens uppfattningar och erfarenheter om inkludering av barn med funktionshinder i daghem, samt vad personalen gör för att uppnå inklusion på daghemmet.

Jag har intervjuat fyra personer som jobbar på daghem i Helsingfors. Jag intervjuade en barnträdgårdslärare och tre barnskötare från två olika daghem. Deras arbetserfarenhet varierar från 10 år till 35 år. Alla respondenter jobbade i barngrupper där det fanns ett eller några barn som är i behov av särskilt stöd. I den ena gruppen finns det en assistent, medan den andra gruppen är utan assistent.

6.1 Personalens erfarenheter av inkludering

I denna del kommer jag att ta upp det som personalen sagt om sina egna erfarenheter av inkludering och vad de anser om ämnet.

6.1.1 Tidigare erfarenheter av inkludering

Alla respondenter hade på ett eller annat vis tidigare jobbat med barn som var i behov av särskilt stöd. Det varierade från mera grava funktionshinder till lindriga funktionshinder som barnen på daghemmen hade haft. Under en trettioårig karriär som barnträdgårdslärare hade den ena respondenten sett mycket och stött på barn med olika slags funktionshinder. Alla respondenter höll med om att det hade kommit mera information och stöd till de barn som är i behov av särskilt stöd än vad det funnits tidigare.

”...jag har plockat fram, ha sparat en mapp (om) barn som har haft svårigheter, och det har nu varit alla möjliga förstås och nog fick man kanske lite stöd då också men att nog är det nuförtiden har man nog lagt ännu mera vikt vid att ge de barnen stöd som faktiskt har gett plats åt”
(Respondent 1)

Alla respondenter ansåg också att det var mycket lättare att jobba då det finns en assistent i gruppen. I detta fall fanns det assistent i ena gruppen men inte i den andra.

”Nåjoo, att nu är det ju på det viset att vi har en assistent, och har man inte en assistent så då blir det ju jobbigt. Då är det ju helt naturligt det. Att nog är den där assistenten, vi har nu en assistent och hon tar ju hand om de här och nog hjälper det mycket det.” (Respondent 4)

Respondent 1 tar också upp personalens reaktioner då det kommer ett barn som är i behov av särskilt stöd, och ångesten som de kan känna då det är en ny erfarenhet för dem.

”Men att ofta ny personal så är nej, jag har aldrig gjort, jag vågar inte, det här kommer inte att gå, men sen så märker de att man skall över tröskeln och sedan märker man att egentligen är det ganska belönande det går bra.” (Respondent 1)

6.1.2 Hur ser personalen på inklusion

Alla fyra som blev intervjuade ansåg att inklusion är en bra sak, både för barnet som är i behov av stöd, för de andra barnen och för personalen. De tycker att det är bra för de andra barnen att se att alla människor inte föds lika, och alla ser och tänker inte lika.

Jag upplever att det har varit lyckat. Plus att jag tycker att det är jättebra för de här barnena som inte har behov av extra stöd att se att det finns andra barn som inte kanske tänker lika, ser lika ut, jag menar att det är obehagligt att använda ordet ”normal”, men att... (Respondent 3)

De tycker att daghemmen är en naturlig plats att vara på eftersom barnen som är i behov av särskilt stöd har modeller runt sig varje dag. En respondent tror att i deras fall så skulle barnet som är i behov av särskilt stöd hämmas av att vara i en specialgrupp.

...den här pojken, så han behöver den här riktiga modellen att han faktiskt behöver den. Att skulle han vara i en specialgrupp så skulle det kanske hämma honom, mera, än att han kan vara på ett normalt dagis och ha stöd och få stödet på plats. Han har modellerna runt sig, han har den där guiden med sig hela tiden. (Respondent 1)

Den fjärde respondenten anser också att de andra barnen lär sig att ta andra i beaktande.

Om man tänker ur barnens synvinkel så har ju dom som modeller så har dom ju bra modeller. Det är ju det, att från barnens synvinkel, att de lär ju sig massor också av andra och det är ju sen också sen att dom andra barnen lär sig sen att ta dom andra sen i beaktande, man måste ju förklara att nu är kanske nog, att han behöver nu lite hjälp och en del barn har då en naturlig förmåga att ta hand om såna som behöver. (Respondent 4)

Nog tycker jag att det ger för personalen och för andra barn. Andra barnen märker ju det på något sätt och så vill dom ju hjälpa till också och själv blir dom nyfikna. Man får ju själv så mycket ut av de liksom att lära sig nånting, att alla är vi inte lika, att alla är vi lite olika, en del är bättre på ett och andra bra på annat, vissa behöver mera av allting i stöd, att det där. Men att man får nog så mycket själv av det. (Respondent 2)

6.1.3 Positivt om inklusion

Det som respondent 3 tror att har gett en så bra inkludering är att samarbetet med familjen har varit så enkelt och öppet. Det skulle inte vara lika bra om personalen skulle känna en press från familjen eller om personalen inte skulle nå föräldrarna. Respondent 3 tycker också att det man har lärt sig av både samarbete med ergoterapeuten, familjen, Barnens Borg och kurser samt föreläsningar, samt det som man lärt sig under alla år man jobbat med barn som är i behov av särskilt stöd har man en stor nytta av. Man känner sig klokare och kan i fortsättningen använda sin kunskap med barn i framtiden. Man lär sig hela tiden och dessutom det att alla barn är individuella så lär man sig alltid lite nytt. Idag kan respondent 3 se bakåt i tiden och konstatera att det var ett visst funktionshinder som det här ena barnet hade på en gammal arbetsplats. Då kanske man inte visste vad det var och kunde heller inte stöda barnet på det sätt som det skulle ha behövts.

”Men att sedan då man tänker på det vad man har lärt själv här under det här året så hur mycket nytta man har av det i fortsättningen om vi får barn som är liknande problem i fortsättningen så är man ju mycket, mycket klokare. Man lär ju sig hela tiden.” (Respondent 3)

Respondent 1 anser att det positiva med inkludering också är det att de andra barnen ser att det finns människor av olika slag. Det finns de människor som behöver stöd av någon eller något redskap. De andra barnen hjälper gärna till och då blir det en växelverkan mellan de andra barnen och barnet som är i behov av särskilt stöd. De andra barnen kan börja en lek med det barn som är i behov av särskilt stöd utan någon vuxens uppmaning, för de märker att det här barnet tycker om en viss lek. De små barnen bryr sig naturligt om varandra och tycker om att göra varandra glada.

Det positiva är väl, också det där att barn, de normala barnen märker att i samhället finns det människor av olika slag, liksom det här människoförståelse också, att det här fungerar ju helt bra, kanske lite stöd av någon, eller stöd av något redskap så kan hjälpa det. Att just också få det här människovärdet med. Det tycker jag också är viktigt. Och att de lär sig också hjälpa det barnet. (Respondent 1)

6.1.4 Svårigheter med inklusion

Respondenterna hade lite olika åsikter om vad som kunde anses som svårigheter när det gäller inklusion. Respondent 3 talade om att resurserna inte alltid räcker till, som till exempel när det kommer till att få assistent till barngruppen. Alla grupper som har barn som är i behov av särskilt stöd får inte alltid en assistent. Staden drog ner på gruppassistenter, vilket respondenten tycker att var lite tråkigt, för assistenterna behövs.

Att sedan såklart när man funderar på det här med resurser och sådant här, så det borde kanske då staden och de som bestämmer över sådant här komma mera emot i såna grejor. Att om vi har hela gruppen på plats och han har en jobbig dag så då känner man nog på sig som om man inte skulle räcka till. Där blir det jobbigt. (Respondent 3)

Respondent 1 ansåg att det inte finns några svårigheter att tala om då det kommer till inkludering i daghem. Det enda som hon kom på är resursen och att det inte alltid finns

tillräckligt mer personal och sakkunnig personal, för den delen. Och även det att samarbete skall fungera ordentligt och bra.

Respondent 4 anser att en svårighet med inklusion skulle vara avundsjukan som uppkommer mellan barnen, då de märker att ett barn får mera uppmärksamhet av en vuxen. Man måste då se till att assistenten också gör någonting med de andra barnen så att de också får känna sig viktiga. Respondenten anser också att en svårighet är att processen räcker så länge, från det att personalen märker att någonting är annorlunda med barnet till att barnet får all den hjälp och det stöd barnet är i behov av.

”Det som ibland är negativt är kanske, att sedan kan det bli en viss avundsjuka mellan barnen, att de märker att varför får det här barnet så mycket uppmärksamhet, att varför får inte jag.”
(Respondent 4)

Men att det här svårigheter som kan uppkomma, att det tar ju så jättelång tid hela den här processen att då vi märker nånting här att nu är det nånting som skulle behövas stöd, så tar det ju jättelänge från det att vi märker innan vi fått föräldrarna kanske med och om dom är motsträviga, innan vi får hela den här byråkratin, att det är ju det också...som är jättelänge. (Respondent 4)

Den andra respondenten ansåg att det inte fanns några svårigheter med inklusionen.

6.1.5 Stöd för personalen

Det ordnas kurser och föreläsningar som daghemspersonalen får information om via e-post eller vanlig post. Om de är intresserade får de delta och ansöka om ledigt från jobbet de dagarna. Respondent 3 tog också upp hur mycket hon har fått stöd och lärt sig av samarbetet med ergoterapeuter, Barnens Borg samt familjen till barnet som är i behov av särskilt stöd. Hon tog också upp att man under den senare tiden blivit mer medveten om alla diagnoser och att det finns mera beskrivningar om de olika funktionshindren. Om respondenterna för 10-15 år sedan skulle ha fått ett barn som har samma funktionshinder som detta barn som de har i gruppen, så skulle hon nog inte ha vetat lika mycket och inte heller kunnat stöda barnet.

”Det är ju liksom, det att förstå var svårigheterna ligger och speciellt just det att detta barn inte själv rör för det. Att det är ju liksom, att det är ju jätteviktigt hur vi kan stöda.” (Respondent 3)

Alla respondenter kände att de kan tala med sina kollegor om det skulle vara något som tynger dem. De kände att de stöder varandra och att de tillsammans kommer fram till lösningar om det är något som är problematiskt. Dessutom tog de alla upp samarbetet med den ambulerande specialbarträdgårdsläraren som besöker daghemmen med jämna mellanrum. De ansåg alla att denna är mycket hjälpsam och kommer med bra råd och tips. De känner också att de kan ringa den ambulerande specialbarträdgårdsläraren när de känner att de skulle behöva hjälp.

”Så att jag tycker nog att det fungerar och man kan precis fråga dem vad som helst och få goda, konkreta råd också att hej hur går man vidare och man vet att man alltid kan ringa upp dem och fråga dem också att..” (Respondent 1)

Ambulerande (specialbarträdgårdsläraren) har nog kommit med bra. Och det är jättebra, att jag tar det inte alls negativt när någon kommer och säger att hej, att när man jobbar länge på samma ställe så blir man så blind på sina egna rutiner, så är det bra att lite, jag har inte tagit det på någån vist negativt. (Respondent 4)

”Liksom nog kan man ju prata, och liksom höra med varandra liksom att vad och fundera. Vi kan diskutera.” (Respondent 4)

Respondent 2 ansåg också att de inom personalen kan tala och berätta sina åsikter och respondenten tycker också att den ambulerande specialbarträdgårdsläraren är bra och berättar och kommer med idéer.

Respondent 3 som har haft samarbete med en ergoterapeut och med Barnen Borg var mycket glad och nöjd över det samarbetet.

Det här är faktiskt första gången som jag samarbetade med en ergoterapeut och det är faktiskt lyckat att hon har faktiskt mycket idéer, konkreta idéer som hon gav åt oss vad vi kan göra som stöder och hjälper. Hon är så jättebra. Hon jobbar så jättebra med honom och verkar veta massor. (Respondent 3)

”Det intensiva samarbetet just med Barnens Borg och ergoterapeuten har nog varit lärorikt och nyttigt faktiskt.” (Respondent 3)

6.1.6 Samarbete med föräldrarna

Respondent 3 berättar att de så mycket som möjligt diskuterar med föräldrarna dagligen, både vid avhämtningen och på morgonen. Det är mycket viktigt för föräldrarna och för personalen att veta hur dagen har varit och hur kvällen och natten har gått. Och om det har varit en dålig dag så berättar man vad som har hänt för detta inverkar mycket på barnets beteende. De strävar också till att berätta allt de positiva som har hänt under dagen.

Respondent 1 säger att det kan finnas några föräldrar som ibland kan vara lite rädda för ett barn som är i behov av särskilt stöd, men då gäller det för daghemspersonalen att positivt berätta om barnet. Man måste ju kunna se det från alla synvinklar. Respondenten anser också att gott samarbete med föräldrarna gör att de i lugn och ro kan gå på jobb och veta att deras barn blir väl omhändertaget på daghemmet.

”..och sedan att man skall ha det här goda kontakten med föräldrarna och just det här har kanske varit en svårighet i många fall att få familjen att förstå det här, att acceptera att det är så här.” (Respondent 1)

Det kan till och med föräldrar som kan vara lite rädda nångång, som tycker att jaaa-a...och då gäller det att positivt berätta om, liksom ta fram de här sakerna igen, att tänka ur den familjens synvinkel, ur barnets synvinkel och hur bra det egentligen är för oss andra att se. (Respondent 1)

Daghemmet jobbar mycket tillsammans med familjen genom föräldrasamtal där man diskuterar om de upplever samma saker och vad de har gjort där hemma för den här saken och vad de har för problem där hemma med den här saken. Så kan de komma överens om de hemma gör på ett visst sätt så gör man också så på daghemmet, och prövar sig fram på detta sätt. Respondenterna poängterar hur viktigt det är med teamarbete och samarbete med föräldrarna.

Respondent 3 tillägger ännu att personalen finns till för barnet och det är barnet man utgår ifrån och att barnet skall må bra, speciellt att det barn som är i behov av särskilt stöd får det stöd det behöver. Nog blir det flera gånger situationer där man efteråt funderar och retar sig över hur man gick till väga i olika situationer, men att man lär sig av sina misstag. Efter 20 år i branschen så lär man sig nya saker hela tiden.

”Och här finns vi till för barnet att nog är det ju det som man utgår ifrån, att barnena skall må bra, speciellt de som är i behov av särskilt stöd, att de får den stöd de behöver.” (Respondent 3)

Respondent 1 tycker att det är bra när man inte bara kan leva på ytan och gå rutinmässigt igenom arbetsdagen, utan att där finns något som gör att man måste dyka ner ibland och fundera hur man skall få det löpa.

”Och sedan är det så bra när det blir sänhärna saker att man kan inte leva bara på ytan, man måste faktiskt dyka ner ibland och fundera att hej hur ska man få det här att löpa, att vad ska vi hitta på nu.” (Respondent 1)

6.2 Vardagen på daghemmet

I denna del kommer jag att ta upp vad personalen sade om vardagen i gruppen på daghemmet där det fanns ett barn eller flera barn som är i behov av särskilt stöd.

6.2.1 Delaktighet på daghemmet

Respondent 2 menar att barnet är delaktig i gruppen, då han har en assistent och andra i personalen som hjälper till. Respondenten menar att det inte egentligen är något problem och att barnet förstår allting och kommer bra med i verksamheten, men att eftersom barnet har problem med talet så använder sig personalen av mycket ord och mycket bildkort då de talar med barnet. De upprepar orden flera gånger och barnet använder sig av ett dagsschema där det står vad som händer på daghemmet denna dag, och vartefter barnet tillsammans med en vuxen tar bort den bild som beskriver det som man just gjort.

”..att det barnet kommer med, har assistent, och kommer med i verksamheten nog att assistenten hjälper ju till och vi andra också, och det där. Det (barnet) är ju nog med i verksamheten att han förstår nog allting, men att mycket har vi ord, bilderkort.” (Respondent 2)

Respondent 1 tycker att ett gott samarbete inom personalen behövs för att inkluderingen skall gå bra.

Personalen försöker få in barnet i verksamheten helt som alla andra, men då genom att hjälpa och stöda barnet och anpassa verksamheten så att den är lämplig. Respondent 3 tror inte att de andra barnen märker det, vilket personalen också strävar till att det inte skall bli för tydligt. De vill inte att barnet skall känna sig annorlunda. Om det kommer frågor av de andra barnen om varför det här ena barnet har lite undantagsregler så svarar personalen det så enkelt som möjligt. Ibland har personalen till och med kommit överens om svar i ett tidigare skede, så att det så enkelt och snabbt som möjligt kan förklaras åt det frågande barnet. Det nöjer sig oftast med enkla svar.

Vi försöker ju få barnet helt precis in i verksamheten så som alla andra barn, men att då gå till väga med att hjälpa och stöda och anpassa verksamheten så att den är passande för detta barn. Och jag tror inte alltid att de andra barnen ens märker det. Och det strävar vi till, det skall inte vara för tydligt. (Respondent 3)

”Oftast är det det att berätta med mycket enkla svar, att man behöver inte gå så ingående, att barnet ofta nöjer sig med ganska, att man behöver inte börja liksom förklara desto vidare.”
(Respondent 3)

Respondent 1 säger att man försöker att barnet skall integreras i gruppen och att det skall få det stöd det behöver. Och om det är barn med grava svårigheter så får man en assistent tillskriven i gruppen, vilket barnet i respondentens grupp har. Då försöker man ändå få assistenten och barnet med i samma verksamhet som de andra barnen är med i. Om det blir sagostund för barnen så kan assistenten läsa sagan för barnet som är i behov av särskilt stöd på förhand så har kanske barnet lättare att följa med sedan då man läser sagan pånytt för hela gruppen. Man försöker att assistenten hela tiden skulle vara med barnet och gör samma saker, men att de ibland även har små träningspass för sig själva med till exempel olika bilder och berättelser. Dessutom har barnet i fråga ett dagsschema som man uppdaterar varje dag där det står vad som händer idag, allt från frukost till utevistelser till toalettbesök. Så alltefter någon verksamhet har varit så tar man bort den bilden från dagsschemat. Samtidigt talar de om vad de har gjort och vad som kommer att hända härefter.

Man försöker att barnet skall integreras i gruppen och att det skall få det stöd barnet behöver förstås. Och är det så gravt att man har fått skriven framställt och vår chef godkänt att det behövs en assistent så försöker man ändå få barnet med assistenten att vara med i verksamheten, vara med i den dagliga verksamheten... (Respondent 1)

Barnet som är i behov av särskilt stöd har varit på specialundersökningar och där säger de att de märker en märkbar utveckling men att han nog fortfarande är i behov av särskilt stöd. På daghemmet jobbar de hela tiden med att stöda honom och funderar på hur man skulle kunna gå vidare, få honom med i sysselsättningen på daghemmet och att han känner att han får vara med. Vid så gott som varje tillfälle då det händer något på daghemmet så berättar personalen det i hela och enkla meningar för barnet som är i behov av särskilt stöd, fastän de märker att barnet har förstått men för att öva på talet.

Respondent 4 säger att de smyger in aktivitet i vardaglig verksamhet. Så som till exempel vid matsituationen där de har en bild på en tallrik och massor med bilder på olika maträtter. Det är sedan barnets uppgift att sätta vad de har på sin tallrik på den tallriken som finns på väggen och med det samma säga vad han eller hon sätter dit.

..som att till exempel som vi har när vi försöker få språket att vi satte matsituationen, vad äter vi på tallriken, för alla tycker ju om det. Alla tycker om att sätta lite tomater på tallriken, fundera att vad äter vi. Idag hade vi fiskpinnar och då är det roligt att sätta en fiskpinne-bild då och följa med och liksom alla är ju, vill göra den där då sen egentligen. Det är liksom, man smyger in lite aktivitet utan att dom vet om det. (Respondent 4)

Respondent 3 berättar att barnet som är i behov av särskilt stöd i gruppen har sinnesöverkänslighet. Detta betyder att han är känslig för ljud, lukt och ljus. Personalen försöker att det inte blir så mycket ljud i gruppen, och om det blir så försöker de dämpa ner ljudet. De andra barnen i gruppen förstår nog inte att personalen dämpar ner ljudet på grund av det här ena barnet. Om det blir för mycket ljud i gruppen så börjar barnet i behov av särskilt stöd själv att skrika och försöker överrösta för att kontrollera ljudnivån i gruppen. Men detta begränsar inte gruppens verksamhet, utan personalen anpassar sig till den. Dessutom så förbereder personalen barnet i behov av särskilt stöd för den verksamhet som personalen vet att barnet kan ha svårigheter med.

Att det här, vi försöker ju få barnet helt precis in i verksamheten så som alla andra barn, men att då gå till väga med att hjälpa och stöda och anpassa verksamheten så att den är passande för detta barn. Och jag tror inte alltid att de andra barnen ens märker det. Och det strävar vi till, det skall inte vara för tydligt. (Respondent 3)

6.2.2 De andra barnens reaktioner

Personalen på daghemmet har märkt att de andra barnen upplever lite svartsjuka gentemot barnet som är i behov av särskilt stöd och gentemot assistenten, eftersom det barnet har tillgång till en vuxen hela tiden, och speciellt den här assistenten eftersom den är mycket omtyckt av barnen. Personalen gör också varandras uppgifter så att det inte blir alltför orättvist i barnens ögon. Respondent 1 poängterar att det ändå är viktigt att försöka få barnet i behov av särskilt stöd inkluderat i gruppen.

Det har vi också upplevt att hur de andra barnen upplever det här tar assistenten väldigt mycket hand om bara det barnet så kan det bli lite såhär, lite svartsjuka, lite[...]Och därför kan också personalen jobba på samma sätt, lite på samma sätt, men då ska assistenten också se till att hon gör lite av vårt jobb då i så fall, så att allting skall göras, men man skall ändå alltid försöka integrera den i gruppen.
(Respondent 1)

Nu har det här barnet som är i behov av särskilt stöd på daghemmet börjat hitta vänner. Barnet är nu fem år gammalt och vännerna har blivit mera viktiga för dom alla. Detta barn har svårigheter att forma tal så han kanske har lite problem med kommunikationen på ett oralt stadie. Men detta barn kan ändå leka bra med de andra barnen och de märker inte på ett självklart sätt att detta barn är i behov av särskilt stöd. En del av de andra barnen har också svårigheter med en del ljud, som till exempel s-ljud och r-ljud, så barnet som är i behov av särskilt stöd sticker inte på det sättet ut. Ibland kan det nog komma ett barn som funderar varför barnet som är i behov av särskilt stöd inte kan säga det själv, utan en vuxen måste finnas där som tolk.

”Leken löper ändå ganska så bra men att det behövs nog hela tiden en vuxen som ger hjälp till självhjälp.” (Respondent 1)

Respondent 2 menar att barnet som är i behov av särskilt stöd är helt accepterat, fastän det någon enstaka gång kan komma ett annat barn och undra varför barnet som är i behov av särskilt stöd inte kan säga vissa saker, men att då är det bara att förklara på ett enkelt sätt. Respondenten menar att barnet som är i behov av särskilt stöd nog får vara med i leken och själv också tar kontakt med de andra barnen.

”Han är helt accepterad och det är faktiskt inte, enstaka gånger kan nog någon ha sagt att varför säger han såhär men att då förklarar man bara på sitt sätt att vad det nu är frågan om sedan, men att...” (Respondent 2)

”Nog vet dom jo, märker att där finns dom där vissa grejer. Men på samma när jag jobbat tidigare med barn som är i behov av särskilt stöd att så det är ganska sällan som barn, det är vi vuxna som funderar på ”vad kan de här barnena”. Inte tänker dom på det viset.” (Respondent 3)

Respondent 4 anser att barnet som är i behov av särskilt stöd är så accepterat i gruppen att samspelet med de andra barnen fungerar bra och de kan alla leka tillsammans.

..sen är dom om det är någon lek där på gården att dom lagar där någån sandkakor så kan man nån säga att den inte har nån att leka med, så kan man säga att hördu vi har lite kakor här att vi lagar och så är liksom är det ändå tillsammans fast kanske man ändå lagar lite bredvid. Man är ändå i en klump och då känner man sig inte utanför. (Respondent 4)

6.2.3 Betydelsen av barngruppens storlek

Alla respondenter höll med om att storleken på barngruppen har en betydelse och att det skulle vara bättre med en mindre grupp. Barnet som är i behov av stöd skulle bättre kunna koncentrera sig och inte bli så distraherad om barngruppen skulle vara mindre med färre barn.

Vi har 14 barn och är två vuxna så vi delar nog på gruppen och har liksom smågruppsverksamhet. Och helt skulle vi göra det annars också tror jag, men det är ju nog nånting som stöder honom. Och så delar vi på barnena att de stora kan vara i vilan 2-3 stycken och leka där för sig själva och, i och för sig så har vi inte så mycket, när han har den här ljudkänsligheten, så har vi inte så hemskt mycke ljud här. Att det är mest då kanske prat, att det blir inte det där skrik här. Ett litet dagis här, så att.. (Respondent 3)

”Det är ju klart att det har ju det, att det är en stor grupp så är det väl grundvården som betonas; utevistelse, mat och blöjbyten och sådär. Att man försöker i den mån det går att dela gruppen i mindre grupper.” (Respondent 1)

”Det märker man ju att de får mera uppmärksamhet om någon är sjuk. Det också när man delar på dom att dom njuter av det lugna och sånt.” (Respondent 4)

”Den funkar, vi är ju vana med det såhär men att ibland är det nog säkert, just då när man skall göra nånting att då borde vi ju alltid laga mindre grupper, så på det sättet.” (Respondent 2)

6.2.4 Arbetssätt

Respondent 3 meddelar också att det visst blir mera jobb med ett barn som är i behov av särskilt stöd, men att barnet är på en tvåbarnsplats och att det ändå är mycket givande att ha honom där. Han finns i gruppen och personalen måste bara jobba lite extra för att få verksamheten att anpassas. Respondenten funderar också på att det nog skulle vara bra om de skulle ha en gruppssistent som känner till barnet och dess svårigheter

”Nog är det ju mera jobb när man har barn som har sånhäna behov, men att det här, det funderar man ju, men han är i princip på en tvåbarnsplats och inte vet jag, men på något sätt är det ändå ganska givande.” (Respondent 3)

Respondent 1 säger att det nog är ett pusslande med allting och man måste hela tiden vara observant och försöka få med det här barnet som är i behov av särskilt stöd i verksamheten och kontinuerligt gå igenom hur långt man har kommit, var man befinner sig och hur man kan gå vidare. Ibland måste man ta några steg bakåt för att igen gå flera steg framåt.

”Att det går nog hela tiden, man får nog tänka på dom hela tiden. Att sedan när den ambulande specialbarntädgårdsläraren kommer så går man igen igenom att hur långt har vi kommit, hur lyckades det och hur går vi nu vidare. Att vad är barnet i behov av nu.” (Respondent 1)

Respondent 4 anser att om de inte skulle ha en assistent i gruppen så skulle deras arbete vara jobbigare. Hon menar att man märker en tydlig skillnad på arbetet innan man hade fått assistenten och efter att assistenten har kommit till gruppen.

”Nåjoo, att nu är det ju på det viset att vi har en assistent, och har man inte en assistent så då blir det ju jobbigt. Då är det ju helt naturligt det. Att nog är den där assistenten, vi har nu en assistent och hon tar ju hand om de här och nog hjälper det mycket det.” (Respondent 4)

Respondent 2 anser att det inte blir mera arbete med ett barn som är i behov av särskilt stöd i gruppen. De andra barnen kan också ha nytta av de övningar som är planerade för det barn som är i behov av särskilt stöd.

”Jag tycker att för alla barn är det jättebra med såndärna kort också, alla möjliga lekar med kort, så det är nog jättebra för alla... Men att ibland har man lite för lite tid på sig för att göra nånting och men att inte på det sättet, att nog tycker jag att det går bra.” (Respondent 2)

Respondent 3 berättar att det var svårt och jobbigt i början då barnet i behov av särskilt stöd började. Därtill fanns okunskapen om barnet som person. Familjen hade dock förberett personalen bra och personalen fick läsa igenom alla utlåtande som Barnens Borg hade kommit med och så diskuterade familjen med personalen. Och eftersom daghemmet har egenvårdarsystemet så gjorde de hembesök till familjen och respondenten menar att det var kaotiskt. Då konstaterade mamman att så här var det. Så personalen hade en liten aning om hur det kommer att bli. I början då barnet kom till daghemmet så tillbringade barnet de flesta dagarna tätt tillsammans med respondenten. Detta gav barnet en viss trygghet. Barnet vande sig vid henne och sedan också med de andra barnen och de andra vuxna. Barnet hade dåliga daghemserfarenheter från tidigare så respondenten tycker att det har varit en fin och märkbar utveckling sedan hösten då barnet började.

Första månaden var jobbig nog på det viset att man var osäker på att, när man inte kände barnet. Men familjen hade redan då förberett oss jättebra och vi fick alla utlåtande som hade kommit från Barnens Borg och allt det fick vi läsa och så hade vi diskussioner. Vi gjorde hembesök, vi har ju egenvårdarsystemet, så vi gjorde hembesök som var ganska kaotiskt, och då bara konstaterade mamman, ”såhär är det”. (Respondent 3)

7 SAMMANFATTANDE DISKUSSION

I det här kapitlet kommer jag att analysera mina resultat och besvara mina övergripande forskningsfrågor. Här kommer jag också med förslag på fortsatt forskning kring ämnet samt en utvärdering över slutarbetsprocessen.

7.1 Analys och diskussion kring resultat

Här kommer min analys om mina resultat och jämför dem med teorin som jag tagit upp i mitt slutarbete.

7.1.1 Personalens erfarenheter av inkludering

Den empiriska undersökningen visar att alla respondenter håller med om att det har kommit mera information och stöd till de barn som är i behov av särskilt stöd än vad det fanns tidigare. Detta kan man relatera till det som Rabe & Hill (1996 s. 27) skriver om att inkludering och normalisering har debatterats i flera årtionden, i strävan om att bryta särbehandling och ha som mål att människor som har funktionshinder skall erkännas fullt värde som människa och ges möjligheter att leva ett så normalt liv som möjligt i samvaro med andra. I likhet med respondenternas svar skriver Ahlberg (2001 s. 82) om då en skola eller daghem gör sig redo för att ta emot barn och alla behov som barnen har så är det viktigt att pedagogerna kan utveckla sin kunskap och sin kompetens genom att delta i olika konferenser och föreläsningar. Detta tolkar jag som att samhället har blivit mera medvetet om olika slags tillstånd ett barn kan vara i och att ett barn behöver stöd och en del barn behöver mera stöd. Så samhället har börjat komma emot med mera information för såväl professionella som lekmän.

En respondent tog upp personalens reaktioner då det kommer ett barn som är i behov av särskilt stöd, och den ångest som personalen kan känna då det är en ny erfarenhet för dem. De kan tycka att de inte vågar och inte kan, men att de sedan märker att allt går bra och att det är belönande att ha ett barn som är i behov av särskilt stöd i gruppen. Detta kan i teori kopplas med vad Asmervik et al. (2001 s. 7) skriver om att för personalen på ett daghem är ett barn med funktionshinder något okänt och obekant, och detta kan leda till att personalen kan få ångest och bli ängsliga. Personalen uppgav sig tidigare ha träffat på de ”vanliga” barnen, både

privat och via yrket, och dessa barn följer de så kallade officiella målen. Man vet hurdana dessa barn är, vem de är och var man har dem samt vad de behöver för pedagogik. Då man som pedagog träffar på en människa med funktionshinder känner man sig ofta osäker, och rädd. Man börjar fundera om man klarar av det här och tankar om misslyckande tar över. Man kan tycka att man inte har tillräckligt med kunskap.

Alla fyra respondenter ansåg att inkludering av barn i behov av särskilt stöd är bra både för barnet själv som är i behov av särskilt stöd, för de andra barnen samt för personalen. Respondenterna ansåg att det är bra för de andra barnen att se att alla människor inte föds lika, eller ser likadana ut eller tänker lika. En av respondenterna ansåg att det positiva med inkludering är att barnen ser att det också finns de människor som behöver stöd av någon eller något redskap. Respondenterna ansåg också att daghemmet är en naturlig plats att vara på eftersom barnen som är i behov av särskilt stöd har modeller runt sig varje dag. En respondent tog upp det att hon trodde att i deras fall skulle barnet som är i behov av särskilt stöd bli hämmat av att vara i en specialgrupp. De tog också upp att barnen lär sig mycket av varandra och lär sig att ta varandra i beaktande. De andra barnen är nyfikna och hjälper gärna till, de små barnen bryr sig naturligt om varandra och tycker om att göra varandra glada. Detta stämmer ganska bra överens med vad Ottosen och Bengtsson (se Madsen 2006 s. 211) noterade i en undersökning. Det var att de andra barnen i gruppen på daghemmet i allmänhet beaktade och satte sina egna behov åt sidan för att ge mera rum åt barnet med funktionshinder. De hittade inga tecken på att barnen skulle vara diskriminerade i varken tal eller handling.

Ottosen och Bengtsson 2003 (se Madsen 2006 s. 212) kom också fram till att barn med funktionshinder får mera ut av att vara i daghemsgrupper avsedda för barn med särskilda behov, än att vara i en grupp med barn som inte har funktionshinder eftersom de har svårt att få kontakt med de andra barnen. Då ett barn med funktionshinder får vara tillsammans med likställda barn så får detta barn oftare en slags huvudroll och kan själv bestämma vad som skall lekas och hur dessa lekar skall lekas och vilka reglerna är. På så vis får barnet ta mera initiativ och kan utveckla sig på ett annat sätt än om barnet skulle vara integrerat i ett daghem med barn som inte har funktionshinder. Det som min empiriska undersökning visar kan man också se i teorin av Rabe & Hill (1996 s. 27). De kom fram till att de människor i samhället som inte har

funktionshinder inte har förändrat sin inställning till människor med funktionshinder. Studier om inkludering i daghem har visat att barn med utvecklingsstörning redan i en låg ålder har en tendens att isoleras av andra barn i gruppen och att dessa andra barn senare utvecklar en negativ attityd mot barnen med utvecklingsstörning. En slutsats av dessa studier visar att det som de politiska åtgärderna inte har allt på det klara med vad som händer då barn med funktionshinder och barn som inte har funktionshinder möts. Man kan inte vänta sig på förhand att sådana här möten ger önskad effekt att människor med funktionshinder blir en naturlig del av den sociala delen i miljön.

Respondenterna berättade att det ordnas olika kurser och föreläsningar angående olika funktionshinder och stödåtgärder som de kan gå på. De tog upp samarbete med bland annat Barnens Borg, Folkhälsan och olika terapeuter till exempel ergoterapeut och talterapeut. Två av respondenterna tog upp att de tycker att det på senare tiden har kommit mycket mera utbud av kurser och föreläsningar och att man har blivit mer informerad. Detta stöds av Sandberg & Norling (2009 s. 51) som skriver att en lärares professionella utveckling är en mycket viktig del i en framgångsrik inklusion. Genom att öka kompetensen hos personalen som jobbar med barn som är i behov av särskilt stöd så ökar möjligheterna att barnet får det stöd som barnet behöver.

Alla respondenter kände att de kan tala med sina kollegor om det skulle vara något som tyng-er dem. De kände att de stöder varandra och att de tillsammans kommer fram till lösningar om det är något som är problematiskt. Dessutom tog de alla upp samarbetet med den ambulerande specialbarträdgårdsläraren som besöker daghemmen med jämna mellanrum. De ansåg alla att denna är mycket hjälpsam och kommer med bra råd och tips. De känner också att de kan ringa den ambulerande specialbarträdgårdsläraren när de känner att de skulle behöva hjälp. Det här påminner om men överensstämmer inte helt med Norling och Sandberg (2009 s. 42) litteraturstudie där de kom fram till att personalen på daghemmen saknar utbildning och tid för att kunna reflektera och dokumentera de metoder som de använder sig av för barnen i behov av särskilt stöd. Personalen i daghemmen som de undersökte anser att de inte får tillräckligt med kompetensutveckling angående barn i behov av särskilt stöd. Resultaten från min

empiriska undersökning stämmer in på Ahlbergs (2001 s. 82) teori där hon skriver att en del av lärarnas kompetensutveckling också är handledning av olika slag.

Respondenterna tog upp att de diskuterar med föräldrarna dagligen om vad som har hänt under dagen, både vid avhämtningen och på morgonen. Dessutom har de även föräldrakvällar och utvecklingssamtal. Detta stämmer överens med Ylvén och Wilder (2009 s.239) om att relationen mellan personalen på daghemmet och föräldrarna skall vara bra och tillitsfull vilket leder till ett gott samarbete. Kontakt med varandra sker då dagligen vid avhämtning och på morgonen samt vid utvecklingssamtal och föräldramöten, och det är under dessa tillfällen som det mesta informationsutbyte sker mellan daghemmet och föräldrarna och är mycket viktiga för relationen och samarbetet.

Respondenterna tyckte att det är bra när man inte bara kan leva på ytan och gå rutinmässigt igenom arbetsdagen, utan att där finns något som gör att man måste dyka ner ibland och fundera hur man skall få det löpa. Detta bekräftas av Lauvås och Handal (se Ahlberg 2001 s. 159) som menar att en pedagogs praktiska teorier är som grund till hur de reagerar i bekanta situationer, men säger tillika att det kan vara en risk för att förbli i gamla rutiner. Då det kommer till nya situationer och nya krav kan det hända att den egna erfarenheten och kunskapen inte räcker till, och då är det bra med handledning och samtal med andra för att utveckla sin kompetens som pedagog.

En respondent tillägger ännu att personalen finns där för barnet och det är barnet man utgår ifrån och att barnet skall må bra, speciellt att det barn som är i behov av särskilt stöd får det stöd det behöver. Detta stöds av vad Serrebo (1993 s. 203, 205) skriver om att för att ett barn skall utvecklas som människa måste barnet få använda sig av sina resurser och samspela med andra människor som barnet möter under sitt liv samt hur dessa samspelspartners ser på barnet. Det är mycket viktigt hur man samspelar och vad man erbjuder av sig själv som gör att barnen utvecklas. I yrkesrollen har man ansvaret att visa barnen att man litar på dem och tror på deras förmåga att växa och utvecklas.

7.1.2 Vardagen på daghemmet

Respondenterna säger att barnen som är i behov av särskilt stöd är delaktiga i gruppen. Det ena barnet har en assistent medan det andra barnet inte har en assistent. De försöker få barnen med i verksamheten på daghemmet genom att hjälpa och stöda barnen och anpassa verksamheten så att den är lämplig. Björck – Åkesson (2009 s. 24) skriver då att delaktigheten är intressant då det kommer till barn på daghem. Fastän ett barn tillbringar en hel dag på daghemmet tillsammans med andra barn är det inte självklart att barnet är delaktigt i vad som händer på daghemmet. Detta påstående stämmer överens med Haug (Ahlberg 2001 s.19) som anser att barnen går i samma daghem som andra, men att de barn som är i behov av särskilt stöd skiljs åt eller blir segregerade från gemenskapen. Björck- Åkesson (2009 s. 24) menar ändå att det inte finns något som visar att barn med funktionshinder skulle vara mindre delaktiga än barn utan funktionshinder. Daghemmet är en viktig del av barnets liv när det kommer till utveckling och lärande, även barn i behov av särskilt stöd. Min egen tolkning här är att varje barn är så individuellt och varje funktionshinder är så individuellt att alla kanske inte känner sig delaktiga i verksamheten i daghemmet. Så en del är mera delaktiga än andra, men i min empiriska undersökning ansåg personalen att barnen var delaktiga. Personalen på daghemmen strävar ändå efter att få alla barnen delaktiga.

Respondenterna säger att de försöker att barnet skall inkluderas i gruppen och att det skall få det stöd det behöver. De smyger in aktivitet i den vardagliga verksamheten. Om barnet har en assistent så försöker man ändå få assistenten och barnet med i samma verksamhet som de andra barnen är med i. Man försöker att assistenter hela tiden skulle vara med barnet och göra samma saker, men att de ibland även har små träningspass för sig själva med till exempel olika bilder och berättelser. Här finns likhet i Rabes & Hills (1996 s. 15) forskningsresultat som säger att inklusion inte är betydelsefullt om man inte bearbetar innehållet och inriktningen i verksamheten på daghemmet. Ett barn med funktionshinder kan vara lika avskilt eller segregerat i en grupp med barn som inte har funktionshinder eller i en grupp menad för barn med funktionshinder, om barnet inte har verkliga möjligheter till att fullt delta i uppgifter. För att barnet skall kunna delta krävs det att man tar hänsyn till barnets egna förutsättningar till inlärning.

Respondenterna nämner att barnen som är i behov av särskilt stöd leker med de andra barnen, men att ibland måste en vuxen vara närvarande och ge hjälp till självhjälp. I min empiriska undersökningen är barnen som är i behov av särskilt stöd helt accepterade av de andra barnen. Detta stämmer inte överens med vad Rabe & Hill (1996 s. 27) anser då de menar att barn som är i behov av särskilt stöd i ett tidigt skede i livet isoleras av de andra barnen i gruppen och att barn som inte är i behov av särskilt stöd senare utvecklar en negativ attityd gentemot barn som är i behov av särskilt stöd. Ottosen och Bengtsson (se Madsen 2006 s. 211) noterade däremot att de andra barnen beaktade och satte sina egna behov åt sidan för att kunna ge mera rum åt barnen som är i behov av särskilt stöd. De hittade inga tecken på att barnen skulle vara diskriminerande i varken tal eller handling. Det som dock inte stämmer överens med den empiriska undersökningen, men som Ottosen och Bengtsson (se Madsen 2006 s. 211) skriver, är att kontakten mellan dessa barn var mycket sällsynt. Barnen som är i behov av särskilt stöd var oftast i utkanten av lekarna och fick inte vara med och bestämma.

En respondent tog upp hur det är ett pusslande med allting och hur man måste vara observant och få med barnet som är i behov av särskilt stöd i verksamheten och regelbundet gå igenom hur långt man har kommit, var man befinner sig och hur man skall gå vidare. Ibland går det bakåt några steg för att sedan gå framåt igen. Detta stämmer bra överens med vad Colnerud och Granström (Ahlberg 2001 s. 159) menar då de säger ”att veta vad man gör är kompetens”. Då pedagoger har färdiga utgångspunkter, syften och planer för sig själva och andra så blir det praktiska arbetet mer synligt. Man ser vad man håller på med och vart man är på väg och tillika kan man märka hur man skall gå till väga för att komma vidare och vad det finns för nya vägar.

Respondenter tog upp att personalen på daghemmen kan tycka att det är svårt då ett barn med särskilda behov börjar på att daghem då man inte känner barnet som person, utan bara vet vad barnet har för ett funktionshinder och hurdana behov barnet har. Eftersom de flesta daghem inom Helsingfors använder sig av egenvårdarsystem, där varje pedagog har ett visst antal barn som ”sitt eget”, pedagogen besöker detta barn med familj då barnet börjar på daghemmet och lär känna familjen och barnet, så får pedagogen bra information om barnets tidigare historia och kunskap samt en första kontakt med barnet som är i behov av särskilt stöd. Dessutom har

daghemmet samarbete med olika stödinstitanser. Björck – Åkesson (2009 s. 26-28) menar i likhet med den empiriska undersökningen att ett barn skall få det stöd det behöver och att de som ger stödet skall ha goda och tillräckliga kunskaper i områden som barnet berörs av. Dessutom skall de som ger stöd åt barnet själva kunna få stöd och hjälp när deras egna kunskaper inte räcker till.

7.2 Förslag för fortsatt forskning

Under skrivprocessen har jag flera gånger kommit på några ämnen som jag skulle vara intresserad av att veta mera om. Främst tycker jag dock att en större undersökning med samma forskningsfrågor kunde göras gällande hela huvudstadsregionen och hur inklusionen fungerar på daghemmen där. Dessutom skulle det vara intressant att undersöka skillnaden på hur det fungerar i huvudstadsregionen och hur det fungerar i andra delar av landet. I mindre kommuner eller städer där det inte finns samma stödåtgärder för barnen som är i behov av särskilt stöd eller terapeuter av olika slag måste barnen åka till större städer för att få hjälp och stöd.

Jag är också fortfarande intresserad av hur personalen känner för inklusion. Jag fick en liten bild av det under min undersökning, men det skulle vara intressant att se det i större skala och även gå över språkgränserna och inte bara koncentrera sig på den finlandssvenska dagvården.

7.3 Diskussion kring examensarbetet

Resultaten i min forskning visar att personalen på daghemmen är positivt inställda till inklusion och tycker att det gör gott för både barnet med funktionshinder och de andra barnen. Dessutom tog de upp att personalen själva har lärt sig mycket genom att ha barn som är i behov av särskilt stöd i gruppen. Resultaten visar också att personalen ansåg att barnet med funktionshinder känner sig delaktigt i verksamheten och har lekkamrater. Det kommer också fram att personalen anser att det känns som om resurserna inte alltid räcker till.

Då det var dags för att välja ämne för examensarbete var det ganska snabbt klart för mig att jag ville göra undersökningen inom barndagvården eftersom jag ville ha barnträdgårdslärar-kompetens. Snabbt därefter kom idéerna om barn som är i behov av särskilt stöd eftersom det

också är någonting som jag är intresserad av. Då barn i behov av särskilt stöd anses ha ökat inom daghemmen så ansåg jag att det skulle vara nyttigt för mig att läsa mig in på ämnet och att jag kan ha nytta av det i mitt framtida yrke.

Jag valde att gå igenom de centrala begreppen inom mitt examensarbete eftersom de är ganska stora och viktiga ämnen på daghem och inom socialpedagogiken. De centrala begreppen kunde jag välja ganska snabbt eftersom det är de begreppen som jag undersöker. Jag ville först definiera ordet funktionshinder så att läsaren vet att det är något vanligt i samhället. Jag fortsatte sedan med integrering och inklusion som egentligen båda står för samma sak. Jag anser också att delaktighet är en stor del inom inklusionen och skrev också ett delkapitel om det.

Jag fortsatte teorin med ett kapitel som heter *Att arbeta med barn som är i behov av särskilt stöd* och det handlade just om det som rubriken beskriver. Jag hade först inte tänkt skriva ett sådant kapitel, utan tänkte att det skulle komma under samma kapitel som de centrala begreppen, men jag ansåg sedan att det var en så stor och viktig del av själva examensarbetet att det måste få ett eget kapitel.

Jag hade svårt att hitta tidigare forskningar. Det fanns få forskningar som jag kunde använda mig av. De flesta var från 1970-talet och 1980-talet och därmed gamla. Efter det hittade jag mycket lite forskning angående ämnet. Men jag är nöjd med det som jag hittat eftersom det har hjälpt mig en bit på vägen i min egen undersökning.

Att använda mig av intervju som metod anser jag var ett bra val av datainsamlingsmetod. Då jag var intresserad av riktiga upplevelser inom Helsingfors stads daghem tyckte jag att det bästa sättet var att sitta och prata med människor som har erfarenhet inom ämnet. Intervjuerna gav en möjlighet att fråga spontana frågor av respondenterna. Det här var första gången jag intervjuade någon och jag var mycket nervös alla gånger. Då vi börjat intervjun släppte nervositeten lite och det blev mera som en diskussion mellan oss som bandades in och följde ämnet som var menat för intervjun. Det var mycket svårt att hålla sig passiv vid intervjutillfällena, kände jag ibland. Det var flera gånger under dessa tillfällen som jag märkte att jag måste

bita mig i tungan, men det fanns också de gånger då jag glömde. Men då jag efteråt lyssnat på intervjuerna märker jag att det inte direkt har påverkat resultatet på forskningen, utan det är nog intervjuaren som får prata till punkt och kommer med sina erfarenheter utan att jag skulle ha påverkat deras svar.

Jag anser att min empiriska del av examensarbete inte är generaliserbar eftersom jag endast intervjuade fyra personer från två olika daghem i Helsingfors. Jag anser ändå att mitt arbete kan användas som en påminnelse om att det på daghemmen finns barn som är i behov av särskilt stöd. Jag anser att det är viktigt för pedagoger att ha kunskap om inklusion på daghem.

Angående mina övergripande forskningsfrågor kan man konstatera att jag fick svar på de frågeställningar jag i början av slutarbetsprocessen var intresserad av. Jag fick en inblick i hur vardagen är på daghemmen där det finns barn som är i behov av särskilt stöd. Det känns som om jag fått tillräckligt för att kunna avsluta mitt examensarbete, samtidigt känns det ändå som om jag kunde ha fått mera information, vilket var svårt på grund av att det var så få respondenter.

KÄLLOR

Ahlberg, Ann. 2001. Lärande och delaktighet. Lund: Studentlitteratur. s. 173.

Asmervik, Sverre; Ogden, Terje; Rygvold, Anne-Lise. 2001. Barn med behov av särskilt stöd. Lund: Studentlitteratur, s. 382.

Björck-Åkesson, Eva. 2009. Specialpedagogik i förskolan. I: Sandberg, Annette. 2009. Med sikte på förskolan – barn i behov av stöd. Lund: Studentlitteratur, s. 304

Björck-Åkesson & Granlund. 2004. Delaktighet – ett centralt begrepp i WHO:s klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa (ICF) I: Gustavsson, Anders. 2004. Delaktighetens språk. Lund: Studentlitteratur, s. 237

Dychawy – Rosner & Eklund. 2008. Direct care staff's need for support in their perceived work role in day activities units. Journal of Nursing Management, vol.8, nr.1, s. 39-48

FN:s barnkonvention. 2010. Tillgängligt:

<http://www.barnombudsmannen.se/Adfinity.aspx?pageid=55> Hämtat 26.8.2010

Folkhälsan. 2010. Tillgängligt: www.folkhalsan.fi/habben Hämtat 9.9.2010

Gustavsson, Anders. 2004. Delaktighetens språk. Lund: Studentlitteratur, s. 237.

Hautamäki, Jarkko. 2009. Erityispedagogiikan alku. I: Moberg, Sakari et al. 2009. Erityispedagogiikan perusteet. WSOY: Helsingfors, s. 221.

HNS. Helsingfors och Nylands sjukvårdsdistrikt. 2010. Tillgängligt:

<http://www.hus.fi/default.asp?path=58,374,2124,4059,4633> Hämtat 9.9.2010

Ibragimova, Nina. 2009. Internationell klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa. I: Sandberg, Annette. 2009. Med sikte på förskolan – barn i behov av stöd. Lund: Studentlitteratur, s. 304.

Jacobsen, Dag Ingvar. 2007. Förståelse, beskrivning och förklaring. Introduktion till samhällsvetenskaplig metod för hälsovård och socialt arbete. Lund: Studentlitteratur, s.316.

Karlsudd, Peter. 1999. Särskolebarnet i integrerad skolbarnsomsorg. Lärarhögskolan i Malmö. Institutionen för pedagogik, s. 257.

Lutz, Kristian. 2006. Konstruktionen av det avvikande förskolebarnet. Malmö Högskola. s. 177.

Madsen, Bent. 2001. Socialpedagogik. Lund: Studentlitteratur, s.244.

Madsen, Bent. 2006. Socialpedagogik. Integration och inklusion i det moderna samhället. Lund: Studentlitteratur, s. 301.

Molin, Martin. 2004. Delaktighet inom handikappområdet – en begreppsanalys. I: Gustavsson, Anders. 2004. Delaktighetens språk. Lund: Studentlitteratur, s. 237

Ottosson, Lisbeth. 2009. Samverkan mellan föräldrar, lärare och andra professionella. I: Sandberg, Annette. 2009. Med sikte på förskolan – barn i behov av stöd. Lund: Studentlitteratur. S. 304.

Rabe, Tullie & Hill, Anders. 1996. Boken om integrering. Idé, teori, praktik. Tredje upplagan. Malmö: Corona, s. 172.

Rakstang Eck, Oddrun & Rognhaug, Berit. 1995. Specialpedagogik i förskolan. Lund. Studentlitteratur, s. 246.

Rehn, Annika & Molin, Pia. 2002. Älskade barn, särskilda barn. Att få ett barn med funktionshinder. Kristianstad: W&W, s. 129.

Sandberg, A & Norling, M. 2009. Pedagogiskt stöd och pedagogiska metoder. I: Sandberg, Annette. 2009. Med sikte på förskolan – barn i behov av stöd. Lund: Studentlitteratur. s. 304.

Serrebo, Susanne. 1993. Samspel – kommunikation – utveckling. I: Bergquist Siv et. al. Att möta barn med behov av särskilt stöd. Arlöf: Berlings, s. 248.

Stakes. 2005. Grunderna för planen för småbarnsfostran. Stakes. Gummerus, s.50.

Svenska Akademiens ordlista. 2009. Tillgänglig: <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> Hämtat: 26.8.2010

Tideman, Magnus. 2000. Perspektiv på funktionshinder och handikapp. Lund: Studentlitteratur, s. 353.

Tössebro, Jan. 2004. Integrering och inklusion. Lund: Studentlitteratur, s. 201.

Ylvén, Regina & Wilder, Jenny. 2009. Samverkan med barn och familjer. I: Sandberg, Annette. 2009. Med sikte på förskolan – barn i behov av stöd. Lund: Studentlitteratur. s. 304.

BILAGOR

Bilaga 1. Informationsbrev

INFORMATIONSBREV TILL INFORMANT

Helsingfors 19.04.2010

Bästa daghemspersonal

Jag är socionomstuderande från Arcada – Nylands svenska yrkeshögskola. Jag håller som bäst på att skriva mitt examensarbete. Mitt examensarbete handlar om inkludering av barn med funktionshinder och tar upp teman som integrering, inklusion, delaktighet och funktionshinder. Jag vill ta reda på personalens erfarenheter av inkludering av barn med funktionshinder i dagvården.

Nu ber jag om Din hjälp. Som professionell och erfaren inom yrket har Du en annan syn på ämnet än vad jag kan hitta i böcker. Jag önskar utföra en intervju med Dig med teman om Dina erfarenheter rörande inklusion i dagvården. Deltagandet i undersökningen är frivilligt och konfidentiellt. Alla intervjuer kommer att vara anonyma i mitt examensarbete. Jag kommer att använda mig av bandspelare under intervjutillfällena och materialet kommer jag sedan att analysera och bearbeta. Råmaterialet har bara jag och min handledare tillgång till och det kommer att förstöras då mitt examensarbete har blivit godkänt.

Intervjutillfället kommer att ske under våren 2010. Om det är något Du undrar över eller om Du vill ha mera information så kan Du ta kontakt med mig. Ifall Du ställer upp kan Du kontakta mig via e-post eller telefon så kommer vi överens om plats och datum för intervjun.

Med vänliga hälsningar,

Johanna Andersson

Tel: 040-8282962

E-post: [anderjoh\(a\)arcada.fi](mailto:anderjoh(a)arcada.fi)

Handledare: Rut Nordlund - Spiby

E-post: [rut.nordlund-spiby\(a\)arcada.fi](mailto:rut.nordlund-spiby(a)arcada.fi)

Bilaga 2. Informerat samtycke

SKRIFTLIGT GODKÄNNANDE ATT DELTA I INTERVJUN

Jag deltar i undersökningen och ställer upp för intervju. Jag är medveten om att jag när som helst får avbryta mitt deltagande i undersökningen eller neka att svara på en fråga. Jag är medveten att intervjutillfället är frivilligt, konfidentiellt och baserar sig på informerat samtycke. Min identitet kommer att hemlighållas. Jag godkänner att det används bandspelare vid intervjutillfället. Materialet från intervjun, samtliga anteckningar och bandspelarekassetten samt utskrifter kommer att vara tillgängliga endast för skribenten av examensarbetet, Johanna Andersson, och handledaren. Det färdiga arbetet är tillgängligt för allmänheten på Arcadas bibliotek.

Jag har blivit informerad om ovanstående och med detta godkänner jag mitt deltagande i intervjun samt att materialet får användas i Johanna Anderssons examensarbete.

Ort och datum

Underskrift och namnförtydligande

Bilaga 3. Instrument för datainsamling

INTERVJUGUIDE

BAKGRUND

1. Yrke
  - 1.1 Utbildning
  - 1.2 Vad har de andra av personalen i gruppen för utbildning?
  - 1.3 Erfarenhet (tid i gruppen)

VARDAGEN PÅ DAGHEMMET FÖR BARNET SOM ÄR I BEHOV AV SÄRSKILT STÖD

1. Hur blir barnet delaktigt i verksamheten på daghemmet?
2. Vad gör personalen för att få barnet i behov av särskilt stöd delaktigt i verksamheten?
3. Hur reagerar de andra barnen på det barn som är i behov av särskilt stöd?
4. Hur utvecklas samspelet mellan barnet i behov av särskilt stöd och resten av gruppen?
5. Vilken betydelse har barngruppens storlek?

BERÄTTA OM DINA ERFARENHETER AV INKLUDERING

- Vilka erfarenheter har du av inkludering?
- Hur ser du på inkludering?
- Vad finns det för positivt med inkludering?
- Vilka svårigheter kan uppkomma vid inkludering?
- Vad får personalen för stöd?

Finns det något som ni ännu vill tillägga som jag inte har tagit upp? Berätta!

Tack för Din tid!